

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2. světová válka v české próze pro děti a mládež

Lukáš Veselý

KPV 2005

Katedra: PRIMÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Studijní program: Učitelství pro ZŠ

Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

2. světová válka v české próze pro děti a mládež

THE SECOND WORLD WAR IN THE CZECH LITERATURE FOR CHILDREN AND YOUTH

Autor:

Lukáš Veselý

Podpis:

Adresa:

Odolenovice 64
468 33 Jenišovice

Vedoucí práce: PhDr. Daniela Golková

Počet

stran	slov	příloh	tabulek	pramenů
74	18298	6	14	62

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6

Tel.: 485 352 515

Fax: 485 352 332

Katedra: PV

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant) Lukáš Veselý.....

adresa: Odolenovice 64, Jenišovice 46833

obor (kombinace): Učitelství pro první stupeň ZŠ

Název DP: 2. světová válka v české próze pro děti a mládež

Název DP v angličtině: THE SECOND WORLD WAR IN THE CZECH LITERATURE FOR CHILDREN AND YOUTH

Vedoucí práce: Daniela Golková, PhDr.

Konzultant:

Termín odevzdání: duben 2006

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné.resp. metodické pokyny) na katedrách a na děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (diplomant):

Datum:

Podpis:

Název DP: 2. světová válka v české próze pro děti a mládež

Vedoucí práce: PhDr. Daniela Golková

Cíl: Doposud byla díla s tematikou 2. sv. válka v české literatuře pro děti a mládež řazena převážně k dobrodružné próze či próze ze života dětí (občas židovské a jiné). Jako samostatné téma se vlastně nevyskytuje. Vymezení tohoto tématu by mělo přinést nový, shrnující pohled na naši válečnou literaturu a hlubší pochopení různých přístupů autorů v jednotlivých obdobích. Nejpodrobněji se zaměřím na knihy vyšlé po „Sametové revoluci“, po roce 1989, a jejich autory. Důvod je prostý. Není jich mnoho a málo se o nich ví. Mám tedy šanci vnést do situace trochu světla, a tím být prospěšný.

Požadavky: Zjistit znalosti dětí i jejich vyučujících o 2.sv. válce. Nejvýznamnější české prózy pro děti a mládež na téma 2. sv. válka. Zastoupení tohoto tématu v čítankách pro ZŠ. Zjištění obliby daného žánru u čtenářů. Pokusit se zhodnotit nejnovější literaturu na toto téma. Seznámení se s recenzemi a odbornou literaturou.

Literatura:

CHALOUPKA, O.VORÁČEK,J.: *Kontury české literatury pro děti a mládež*. Praha, Albatros 1984.

Kolektiv autorů.: *Slovník české prózy 1945-1994*. Ostrava, Sfinga 1994.

Kolektiv autorů.: *Čeští spisovatelé pro děti a mládež*. Praha, Albatros 1985.

URBANOVÁ, S.: *Meandry a metamorfózy dětské literatur*. Olomouc, Votrobia 2003.

WILLMOT, H, P. a kol.: *Druhá světová válka*. Praha, Euromedia Group k.s. 2005.

Beletrie:

BEZDĚKOVÁ, Z.: *Říkali mi Len*. 6. vyd. Praha, Albatros 1975.

BOŘKOVCOVÁ, H.: *Zakázané holky*. Praha, Albatros 1995.

DRDA, J.: *Němá barikáda*. 24. vyd. Praha, Československý spisovatel 1978.

LANGER, J.: *Děti a dýka*. 2. vyd. Praha, Albatros 1969.

MAREŠ, J.: *Pískle*. Praha, Státní nakladatelství dětské knihy 1952.

PLEVA, J, V.: *Budík*. 5. vyd. Praha, Albatros 1973.

PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. Praha, Albatros 1997.

A další....

Prohlášení o původu práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl veškerou použitou literaturu.

V Odolenovicích dne:-----

Lukáš Veselý

Prohlášení o využívání DP:

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 o právu autorském, zejména § 60 (školní dílo).

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé diplomové práce a prohlašuji, že souhlasím s případným užitím mé diplomové práce (prodej, zapůjčení, kopírování apod.).

Jsem si vědom toho, že: užít své diplomové práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše). Diplomová práce je majetkem školy, s diplomovou prací nelze bez svolení školy disponovat.

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu diplomovou práci vyžádat v Univerzitní knihovně Technické univerzity v Liberci, kde bude uložena.

Autor:

Lukáš Veselý

Podpis:

Adresa:

Odolenovice 64
468 33 Jenišovice

Poděkování:

V první řadě zde musím poděkovat paní PhDr. Golkové za její nesmírnou trpělivost při konzultacích, za.... Je zvláštní, jak člověku najednou dojdou slova. Prostě DĚKUJI, paní Golková. Vy sama nejlépe víte, jak neocenitelná byla Vaše pomoc. Děkuji.

Dále děkuji PhDr. Daňkovi za odborné konzultace, zejména z dějin. Děkuji Radce Vojáčkové z KVK v Liberci za pomoc při hledání různých pramenů i za užitečné postřehy skvělé knihovnice.

Nemohu opomenou poděkovat Soně Müllerové a Janě Dolečkové za pomoc při studiu a za skvělé přátelství. V neposlední řadě děkuji všem profesorům a profesorkám za cestu, kterou mi ukázali.

Nakonec děkuji rodičům, že mi pomohli jít vlastní cestou.

Všem děkuji.

2. sv. válka v české próze pro děti a mládež

Resumé

Práce se zabývá tématem 2. sv. války v knihách pro děti a mládež českých autorů a zaměřuje se především na dosud nepříliš zpracované polistopadové období. Hledá příčiny změn v přístupu k tématu a ukazuje vztah dnešní mládeže k těmto knihám. Zabývá se i výskytem daného tématu v čítankách pro ZŠ dnes, ale i před listopadem 1989.

Klíčová slova: 2. sv. válka, próza pro děti a mládež, literatura, historie, hlavní hrdina, Rudá armáda, osvobození, židovská problematika.

The second World War in the Czech prose for children and youth

Summary

This diploma thesis reflects the topics of the World War II in the books for children and youth by the Czech authors with a view to post – november era, which is still rarely used in our literature. Furthermore, it looks for this topic in reading books for primary schools of today and books published before november 1989.

Key Words: The World War II, prose for youth and children, literature, history, main character, the Russian army, freedom, jewish problems.

2. Weltkrieg in tschechischen Prosa für die Kinder und Jugend

Zusammenfassung

Diese Arbeit befasst sich mit den 2. Weltkriegstema in Bücher die Kinder und Jugend von böhmischen Autoren und for allem an bisher inkomplett verarbeitet nach ein Nowember Zeitabschnitt sich konzertriert. Die sucht in Akzess zu Thema Anlässe von Änderungen und die bezeihung zu diesen bücher Jungen von heute weist auf. Mit dem vorkommen gegeben Thema in Lesebücher für grundlegend Schulen in Gegenwart, aber auch voraus Nowember 1989 sich betreibt.

Schlüsselwörter: 2. Weltkrieg, Prosa für die Kinder und Jugend, Literatur, Geschichte, hauptsächlich Held, Rote Armee, Befreiung, jüdisch Problematik.

Obsah:

I.	ÚVOD.....	9
1.1	Můj vztah k tématu.....	9
1.2	Historie.....	11
1.2.1	Protektorát.....	13
1.3	Přístup k tématu.....	16
II.	CHRONOLOGICKÉ ROZDĚLENÍ.....	17
2.1	Květen 1945-únor 48.....	17
2.2	Padesátá léta.....	24
2.3	Šedesátá léta.....	26
2.4	Sedmdesátá léta.....	28
2.5	Osmdesátá léta do listopadu 1989.....	33
III.	OBDOBÍ PO LISTOPADU 1989.....	35
3.1	BOŘKOVCOVÁ, H.: <i>Zakázané holky</i> . Praha, Albatros 1995.....	36
3.2	PSŮTKOVÁ, Z.: <i>Bára</i> . Praha, Albatros 1997.....	40
3.3	FRITTA, B. KLÍMA, I.: <i>O chlapci, který se nestal číslem</i> . Praha, Židovské muzeum v Praze 1998.....	45
IV.	ZÁVĚR.....	50
4.1	Návraty spisovatelů k tématu.....	50
4.2	Změny v přístupu k tématu.....	52
4.2.1	Chronologický vývoj.....	52
4.2.2	Vývoj hlavního hrdiny.....	53
4.2.3	Role Rudé armády.....	54
4.2.4	Pohled na osvobození.....	55
4.2.5	Židovská problematika.....	55
4.2.6	Kolaborantství.....	56
4.2.7	Shrnutí změn v přístupu k tématu.....	57
4.3	Závěr.....	58
V.	POUŽITÁ LITERATURA.....	59
VI.	PŘÍLOHY.....	62
5.1	Příloha č. 1 - Knihy pro děti a mládež s tematikou druhé světové války.....	62
5.2	Příloha č. 2 - Sledovanost seriálu <i>Vlak dětství a naděje</i>	64
5.3	Příloha č. 3 – Četnost výpůjček vybraných knih v KVK Liberec.....	66
5.4	Příloha č. 4 – Výsledky analýzy učebnic.....	67
5.5	Příloha č. 5 - Ukázky dotazníků.....	68
5.6	Příloha č. 6 – Zpracování dotazníků.....	70

2. světová válka v české próze pro děti a mládež

I. ÚVOD

1.1. Můj vztah k tématu

Jako malý kluk jsem nepatřil k pilným čtenářům. Když už jsem ale sáhl po knize, jednalo se takřka vždy o téma druhé světové války a letectví. A moc mě tenkrát mrzelo, že se nic podobného neobjevovalo ve školních čítankách, i když vím, že v době mého základního vzdělávání (1982-1990) nebyli *Nebeští jezdci* Filipa Jánského či *Sestřelen* Františka Fajtla právě nejideálnější čítankové knihy, leč mne tenkrát zajímaly.

Ze sedmé (osmé) třídy si vzpomínám na všem pánům klukům dobrou zprotiveného hrdinu Julia Fučíka, ale také na mnou milovaného Jana Drdu a jeho pavučinky básnické obraznosti a hravosti v jinak jazykově jednoduchém, až hovorovém pojetí *Němé barikády*.

Až mnohem později jsem zjistil, že se v mé čítance z osmé třídy nachází dokonce úryvek z novely *Romeo, Julie a tma* od Jana Otčenáška, leč na ni jsem tenkrát určitě nebyl čtenářsky vyspělý. Tehdy mě prostě zajímaly bitvy, letci, a to především bojující na západní frontě.

Že budu jednou psát diplomovou práci s literárním tématem, jsem věděl snad již při podávání přihlášky na VŠ. Jsem členem Literárního klubu při KVK v Liberci, píši poezii a literatura mě prostě zajímá. A když pak propojím svůj zájem o literaturu a chlapecké nadšení z bitev 2. sv. války, je naprosto logickým rovnítkem tato diplomová práce.

Doposud byla díla s tematikou 2. sv. válka v české literatuře pro děti a mládež řazena převážně k dobrodružné próze či próze ze života dětí (občas židovské a jiné). Jako samostatné téma se vlastně nevyskytuje, i když jde překvapivě o velmi obsáhlou kapitolu.

Vyčlenění tohoto tématu by mělo přinést nový, shrnující pohled na naši válečnou prózu pro děti a mládež a hlubší pochopení různých přístupů autorů v jednotlivých obdobích.

Ve své diplomové práci se pak nejpodrobněji zaměřím na knihy vyšlé po „Sametové revoluci“ v roce 1989 a jejich autory. Důvod je prostý. Takových knih není mnoho, avšak hlavně o nich mnoho učitelů nemusí mít ani tušení. Mám tedy možnost vnést do situace trochu světla, a tím být prospěšný.

1. 2. Historie

Člověk je známý tím, že rád zapomíná. Často i na svoji minulost, a pak rád opakuje chyby, které se již jednou staly. Ve stručnosti si nyní zopakujeme, co se před více než šedesáti lety událo.

Tam, kde končí Čapkův román *Válka s mloky*, začíná 2. světová válka. 12. dubna 1938 proběhl anšlus, kdy Hitlerova armáda obsadila bez jediného výstřelu Rakousko a strategicky tak obešla nejsilnější část československého pohraničního opevnění. A Hitlerovy plány byly dál dobyvačné. Na řadu mělo přijít Československo. Hitler si však dobře uvědomoval sílu české armády i ohromné možnosti průmyslu. V noci z 29. na 30. září tak proběhla v Mnichově konference za účasti německého vůdce Hitlera, italského diktátora Mussoliniho, britského premiéra Chamberlaina a francouzského premiéra Daladiera o zachování klidu zbraní v Evropě. Hitlerův požadavek byl skromný: československé pohraničí s bouřící se, údajně utlačovanou, sudetoněmeckou menšinou vedenou Konradem Henleinem. Chamberlain i Daladier naivně, možná i rezignovaně, souhlasili a mylně se domnívali, že zachovají mír v Evropě.

Pod tíhou okolností a beznadějnosti situace česká vláda 30. září 1938 kapitulovala a mnichovský diktát přijala bez souhlasu parlamentu.

Mnichovská dohoda měla za následek ztrátu československého pohraničí obývaného německou menšinou, oblasti s nerostnými surovinami, rozsáhlým lehkým průmyslem, hustou dopravní sítí a hlavně pohraničním opevněním. Československo ztratilo svoji obranyschopnost, identitu, snad i čest, i když ne svou vinou.

Mnichovský diktát ukončil krátké, avšak velmi plodné období tzv. první republiky. Zato pět měsíců trvajícím druhá republika byla sužována strachem, beznadějí, nenávistí, poznamenaná vystoupením Slovenska ze svazku (14. března 1939), kdy byl vyhlášen samostatný slovenský stát vedený Jozefem Tisem. Ukončena byla 15. března 1939 obsazením zbytku Čech německou armádou a vyhlášením protektorátu Čechy a Morava.

1. září 1939, po zákeřné německé provokaci, napadla Hitlerova armáda Polsko - za přispění pomáhajícího SSSR - a Evropa se začala zmítat ve válečné vřavě.

V roce 1940 padla Francie, zuřila letecká bitva o Anglii, Německo se svými vazalskými pomocníky Rumunskem, Slovenskem, Maďarskem a Finskem vyrazilo 22. června 1941 za nerostným bohatstvím velikého ruského svazku a v Osvětimi se začal budovat největší lidský vyhlazovací tábor všech dob.

7. prosince 1941 zaútočilo japonské námořní letectvo na americkou vojenskou základnu v Tichomoří, na Pearl Harbour, a den poté vstoupily oficiálně do válečného dění také USA.

Rok na to, přesně 22. ledna 1942, bylo na konferenci ve Wansee definitivně rozhodnuto, ve jménu „čisté rasy“, o vyhlazení židovského národa. Židé byli posíláni do vyhlazovacích táborů Osvětim, Chelmno, Lublin, Treblinka, Sobibor, na našem území pak do Terezína. V největším z nich, Osvětimi, bylo do konce války vyhlazeno okolo 3 miliónů lidí. Vězni byli popravováni, dušeni v plynových komorách, mnozí zemřeli vyčerpáním a nemocemi, ale také na následky chemických a lékařských experimentů. Odhad počtu vězňů v koncentračních táborech je okolo 7 200 000 lidí. Přežilo pouhých 500 000 vězňů.

Německý postup Evropou se zastavil na východě u Stalingradu, kde prvně došlo k obratu ve válce a Rudá armáda přešla do protiofenzívy. Když se pak spojeneckým armádám podařila 6. června 1944 největší vylodovací operace v dějinách válečnictví v Normandii, byl brzký pád Hitlerovy třetí říše neodvratný.

Kapitulace Německa byla podepsána 7. května 1945 v Remeši generálem Jodlem, následně pak v Berlíně stvrzena podpisem maršála Keitela těsně po půlnoci z 8. na 9. května a válka v Evropě tak byla ukončena. Válku v Tichomoří ukončují až dva tragické výbuchy atomových pum 6. srpna v Hirošimě a 9. srpna 1945 v Nagasaki. Formální kapitulace japonských sil v jihovýchodní Asii je v Singapuru podepsána 12. září 1945.

1.2.1. Protektorát

Nutnost alespoň drobného nahlédnutí do protektorátu a poměrů v něm v této podkapitole je zcela jasná. Většina níže uvedených knih nás zavádí v dané době právě na toto území.

Návštěva prezidenta Háchy v Berlíně předcházela německé okupaci zbytku českého území. Stalo se tak 15. března 1939. O den později, 16. března, spatřil světlo světa „Výnos vůdce a říšského kancléře o vytvoření protektorátu Čechy a Morava“.

V protektorátu bylo veškeré jídlo na lístky. Týdně 60 g sádla na osobu, 200 g masa, denně 1/16 litru mléka, či 2 kg mouky na měsíc. Jídlo nemělo valnou úroveň. Místo másla margarín, melta byla žitná náhražka nesehnatelné kávy a takzvaná „domovina“, pracně získávaný produkt nahrazující nedostatkový tabák.

Příděly zde uvedené jsou jen orientační, lišily se podle pracovního nasazení lidí, jejich fyzického vypětí pro Třetí říši, pohlavím, věkem.

I šaty byly na lístky. Říkalo se jim šatenky. Kravata byla za pár bodů, kdežto takový zimník vyčerpal příděl třeba na půl roku. Nehledě na to, že kvalita takových hadříků nebyla oslnivá. Není se tedy čemu divit, že se v té době rozmohl černý trh, kde převážně lidé z vesnic měnili dary země za šaty, šperky a jiné věci. Takový obchod si ale mohli dovolit převážně movitější měšťané, neboť třeba několik pytlíků mouky se dalo vyměnit dokonce za hodinky. Avšak takovýto černý obchod se mohl oběma stranám draze nevyplatit, protože byl samosebou nemilosrdně trestán.

Život za protektorátu byl poznamenán nejen nedostatkem potravin, šatů, ale i tvrdou cenzurou. Z knihoven zmizeli např. bratři Čapkové, Masaryk, z divadel a rádií se zcela vytratili židovští autoři. Byly uzavřeny vysoké školy, na středních se přešlo na dvojjazyčné vyučování. Některé hodiny německy, jiné česky. Němčina byla uznána jako úřední jazyk. Veškeré nápisy na obchodech, nádražních budovách a kdekoli jinde byly opět dvojjazyčné.

Nicméně český lid se nevzdal a od samého počátku znepríjemňoval německým okupantům působení v protektorátu dobře organizovaným odbojem. Ten se dělil na domácí a zahraniční. Oba tyto odbojové proudy se pak dále dělily na demokratický, jenž podléhal exilové vládě v Londýně, a na komunistický, který spadl pod Moskvu.

Právě sílící domácí odboj měl za následek dosazení Reinharda Heydricha na post zastupujícího říšského protektora. Dosazen byl roku 1941 samotným Hitlerem. Londýnská vláda byla zděšena jmenováním Heydricha, drsného a krutého muže netajícího se plány na vyvraždění nebo částečnou převýchovu českého národa, zastupujícím říšským protektorem, a tak připravila atentát na jeho osobu.

Ten byl uskutečněn 27. května 1942 členy výsadkové skupiny Anthropoid, Josefem Gabčíkem a Janem Kubišem. Těžce zraněný Heydrich zemřel na otravu organismu v nemocnici Na Bulovce 4. června. *

Hned odpoledne 27. května bylo v protektorátu vyhlášeno stanné právo a gestapo rozpoutalo teror mezi českým obyvatelstvem jako odplatu za atentát, avšak i z důvodu vyvolání strachu mezi lidmi, kteří by pak sami vydali atentátníky, jak se gestapo mylně domnívalo. Stanné právo opět umožňovalo nacistům hromadné veřejné popravy bez soudů. 10.června 1942 byly vypáleny Lidice. Všichni muži byli popraveni, ženy a některé děti byly deportovány do koncentračních táborů, pár dětí bylo posláno na převýchovu do německých rodin. (Příběh jednoho z těchto dětí popsala Z. Bezděková v knize Říkali mi Leni.)

18.června 1942 byly na udání Karla Čurdy z výsadkové skupiny Out Distance odhaleni atentátníci s několika dalšími parašutisty v pražském kostele sv. Cyrila a Metoděje. Všichni parašutisté zemřeli v nerovném boji vlastní rukou.

Teror na českém obyvatelstvu však pokračoval dál. 24.června 1942 byla brutální způsobem zničena obec Ležáky včetně obyvatel.

V době takzvané heydrichiády bylo deportováno více než 250 Čechů do koncentračního tábora Mauthausen, kde byli 24. října 1942 popraveni.

* Jednalo se o jediný úspěšný atentát na vysokého nacistického činníka v průběhu celé 2. sv. války.

Rasová otázka v té době byla jasná: židé, na veřejnosti viditelně označení žlutou hvězdou, byli prohlášeni za podřadnou rasu a odsouzení k definitivní likvidaci. Ostatně později měl podobný osud čekat i nás, Čechy - Slovany .

S horšící se situací na frontě tyranova ruka pozvolna povolovala, když veškeré síly vrhli okupanti na obranu Německa.

29. srpna 1944 vyhlásil Ján Golian z vysílače v Banské Bystrici Slovenské národní povstání. Dvacet tisíc partyzánů včetně většiny slovenské armády nedokázalo vzdorovat šedesátitísíkové německé armádě vedené generálem Höflem a stáhlo se do Nízkých Tater, kde z nich většina přestála zimu a dočkala se příchodu sovětské Rudé armády. Rudá armáda, společně s východním armádním sborem generála Svobody, postupovala z východního Slovenska směrem na Moravu, kam se dostala počátkem dubna 1945.

Koncem dubna 1945 vstoupili na naše území také Američané v oblasti Chebska. Ti se 5. května 1945 zastavili na Sovětským svazem a spojenci dohodnuté osvobozené demarkační linii Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice a museli tak nečinně přihlížet právě započatému Pražskému povstání.

Až ráno 9.5. 1945 přijeli do Prahy Sověti a druhá světová válka na našem území končí.

1.3. Přístup k tématu

Ač se to třeba nezdá, dané téma je velmi obsáhlé. Přeci jen za 60 let bylo pár knih napsáno. Jednoduchá není ani otázka, jak nejpřehledněji látku rozdělit. Možností se nabízí několik:

a) podle věku čtenáře

Toto dělení je sice velmi přehledné pro pohodlného pedagoga, který si najde kapitolu 10 až 12 let a snadno nabídne „čtvrťákům“ knihu na dané téma.

Takovéto dělení jsem ovšem zavrhl, neboť skupiny jsou velmi nevyrovnané. Pro nejmenší jsou všehovšudy knihy dvě: *Janíček* od Kamily Sojkové a *O chlapci, který se nestal číslem* Ivana Klímy. Velká a nepřehledná kapitola by pak vznikla pro děti od 10-ti do 15-ti let. A to nemluvím o různé vyspělosti čtenářů. Někdo si přečte Drdovu *Němou barikádu* v patnácti, jiný (bohužel) až ve čtyřiceti.

b) členění podle žánrů

I zde narážíme na spoustu problémů. Objevuje se tady literatura dobrodružná, dívčí nebo s židovskou tematikou. Žánry jsou samosebou průchodné, a tak by se nám některé knihy opakovaly. Nehledě na problém subjektivního vyčleňování žánrů. I toto rozdělení jsem proto zavrhl.

c) dělení chronologické

Ač se toto dělení zdá jako nejschůdnější, přesto i zde se setkáváme s drobnými problémy. Langerova kniha *Děti a dýka* vychází prvně v Anglii již roku 1943 (některé prameny však uvádějí dokonce rok vydání 1942). Proto já ve své práci беру rok prvního oficiálního (ne samizdatového) vydání na našem území.

Tím naznačuji, že právě toto dělení jsem si zvolil, a to i přesto, že od chronologicky členěného učiva se dnes ustupuje a studijní materiály jsou laděny převážně tematicky.

II. CHRONOLOGICÉ ROZDĚLENÍ

2.1. Květen 1945 – únor 1948

V prvních poválečných letech vydávají své knihy většinou autoři již známí z dob předválečných (Langer, Říha, Drda,...) a jde převážně o díla s trvalou uměleckou platností.

„...v diametrálním rozporu s těmito díly se přechodně objevuje i aktivita autorů konzumních chlapeckých románů, povrchních dobrodružných příhod apod., nezřídka navíc těžících z aktuální tematiky válečných událostí, osvobození, zahraničního odboje, partyzánských bojů atd.“ [1]

Autoři většinou předkládají své vlastní bezprostřední zážitky a zkušenosti (Drda, Říha, Fučík....). Hlavní postavou knih je většinou dětský hrdina vnímaný jako oběť doby, nebo *„...je stylizován do typu vědomého hrdiny přerůstajícího do vzoru – do symbolu bojovníka.“ [2]*

První vydanou knihou byla *Reportáž psaná na oprátce (1945)* od **Julia Fučíka**.

Když šel Julius Fučík 8.9. 1943 v Berlíně na popravu, jistě ani netušil, že se z něho jednou stane národní hrdina. Fučíkovu *Reportáž psanou na oprátce* vydala jeho manželka Gusta Fučíková ve spolupráci s Ladislavem Štollem na základě dochovaných zápisků a motáků vynesných z pankráckého vězení dozorcem Antonínem Kolínským, a až do devadesátých let dvacátého století jen málo lidí tušilo, jak mnoho zasáhla do rukopisu mučeného vězně manželka Gusta, či snad Štoll, ale především KSČ, a více či méně tak vytvořila hrdinský kult Julia Fučíka trvajícím více než padesát let.

Fučík byl v první řadě novinářem, intelektuálem, a pak přesvědčeným komunistou, věřícím, že právě tato ideologie je schopna nejen porazit Hitlerovu armádu, ale i nastolit lepší budoucnost.

[1] CHALOUPKA, O. VORÁČEK, J.: *Kontury české literatury pro děti a mládež*. 2. vyd. Praha, Albatros 1984, s. 390.

[2] URBANOVÁ, S.: *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc, Votrobia 2003, s. 43-44.

Ve své „poslední reportáži“ velmi znamenitě popisuje nejenom nesnesitelné mučení vězňů, charakteristiky osob a figur účastnících se konfrontace dobra a zla v pankrácké věznici, ale také hlubokou víru v podstatu „člověka“ ač čekajícího na jistou vlastní smrt, na chvíli, kdy bude nadobro zbaven možnosti obejmout a oslovit osoby sobě nejbližší, slovem, gestem nebo jen pouhým pohledem jim naznačit, že právě díky nim, že právě pro ně, byl život na tomto světě nezapomenutelný, jedinečný a nikdy ne marný. Fučík svou *Reportáží psanou na oprátce* dlouhá desetiletí, bohužel často nuceně, oslovoval veškerou mládež i širokou veřejnost.

Až v polovině devadesátých let dvacátého století byla jednoznačně prokázána zpochybňovaná pravost Fučíkova rukopisu v knize od Františka Janáčka a kolektivu, kterou v roce 1995 vydalo nakladatelství TORST pod názvem *Reportáž, psaná na oprátce / První úplné, kritické a komentované vydání*. Toto dílo, využívající originálních dochovaných rukopisů, pankráckých vyšetřovacích spisů, či mnoha svědeckých výpovědí, mimo jiné dokládá snahu Gusty Fučíkové již o dřívější úplné vydání, a to i se statemi, ve kterých se Fučík přiznává, že také „záměrně“ promluvil, aby zavedl gestapo do slepých uliček a svým volným přátelům tak dal čas na útěk. Dále kniha dokládá, že samotný kult Fučíka byl dobře připravenou věcí KSČ. Ta hned po válce hledala svého hrdinu, nositele komunistických myšlenek. Kdyby se tehdy nejvyšší představitelé KSČ rozhodli pro jiného „mučedníka“, patrně by se Fučíkova kniha nestala tak slavnou. Ba naopak se mohlo přihodit, že by byla zakázána, právě z důvodu Fučíkova mluvení. Ovšem nic takového se nestalo.

Všechna tato fakta ovšem nemění nic na tom, že *Reportáž, psaná na oprátce* (čárka psaná za slovem reportáž je i v rukopise a objevuje se prvně až ve zmiňovaném kritickém vydání), je nejpřekládanější českou knihou. Knihou nadčasovou s trvalým, nejenom uměleckým, odkazem. Fučíkova poslední reportáž se dočkala nebývalých 317 cizojazyčných vydání a celkem 38 českých, přičemž jen české náklady přesáhly milion výtisků. A ať bylo toto dílo jakkoli zidealizované a použité pro propagaci komunistického režimu, je jeho myšlenková hodnota trvalá v jakékoli době.

Kniha *Děti a dýka* Františka Langera byla určena malému čtenáři přibližně kolem 12-ti let a Fučíkovu „poslední reportáž“ připomíná krkolomná cesta jejího vzniku. V Československu prvně vyšla roku 1946, avšak její úplně první vydání se objevilo již v roce 1943 v Londýně, kam se do exilu Langer na celou válku před nacisty uchýlil.

Nicméně vyprávění o gestapu a dětech z kladenské vesnice napsal dokonce v závěru roku 1939 v Paříži v poněkud stručnější formě jako předlohu pro film. Leč tenkrát jej cenzura velmi prozíravě zakázala.

Sám autor později v poznámce k této knize, po všech děsivých barbarských zákrocích v době heydrichiády, kdy Lidice, vesnice sourozenecky podobna Podolí, zmizela z mapy „velkoněmeckého světa“, nikoli však ze srdcí Čechů, napsal:

„Málokdy byl autor tak vděčen cenzuře, která své imprimatur nedala.“ [3]

Český odboj by byl jistojistě na základě informací z knihy či filmu snadněji dosažitelný a zničitelný.

Děj knihy se začíná rozvíjet od okleštění Československa ve vesničce Podolí nedaleko Kladna. Autor zde brilantně vystihuje změnu nálad v nastoleném protektorátu, strach, dennodenní nebezpečí, ale i vůli a chuť nevzdat se tyranovi a bojovat v mezích možností.

Mistrně nastiňuje svět dospělých, kterého si děti nevšímají, a svět dětí, zapovězený dospělým. Dva světy na konci spojené proti jednomu nepříteli.

Těžko zde líčit příhody klukovské party bezstarostně si užívající dětství do doby, kdy prvně zjistí, jaké nebezpečí hrozí jejich otcům, jak ohromné nebezpečí pro vlastní otce znamenali oni sami v zápalu dětských, zdánlivě nevinných her, ve kterých nevědomě na zlatých podnosech nosili Helmutovi, gestapáckému poručíkovi převlečenému za učitele, hrdla svých otců připravená na oprátku. A otcové, nesmíření s českou porobou, zasazují německému nepříteli drobné šrámy, které však zvedají sebevědomí národa a nepříjemně znervózňují okupanty.

[3] LANGER, J.: *Děti a dýka*. 2. vyd. Praha, Albatros 1969.

Co by ale byl jeden zbořený důl a vykolejený vlak proti desítkám životů. Nebýt Jirky a starého Janouška.

„Tak tedy pověsit, Václave, řekl si Janoušek. Po právu by to mělo být zastřelení, jsi starý voják. Ale je to naše lípa. A ta teď dýchá medem a šumí včeličkami, to ten chlap německá neví, nebude to nejhorší pohřeb.....Můžeš jít klidně, Václave, dokončil jsi svou věc na světě, dostals Jirku i ostatní kluky z té kaše. Aby člověk nevěřil v boží spravedlnost! Ti chlapi sem pošlou špicla, aby z nevinných dětí dostal jména jejich vlastních otců, které chtějí poslat na popravu. Může být něco zvrhlejšího?“ [4]

Langerovi nelze v díle nic vytknout. Kniha je velmi poutavá a stupňující se napětí nezdržované zdlouhavými popisy žene čtenáře nezadržitelně vpřed.

Ve stejném roce jako Langer vydává svojí reakci na válku také **Jan Drda**. Kniha povídek *Němá barikáda* (1946) vystihuje válku od počátku po samotný konce z různých pohledů prostých lidí. V knize použil Drda vyprávění blízké hovorovému jazyku mistrně protkané brilantní básnickou obrazností. Sám mám k poezii velmi blízko, a proto jsem byl touto knihou vždy uchvácen.

Malým oříškem se stane pro někoho hned první povídka *Třetí fronta*, nezná-li alespoň zběžně dějiny zavádějící čtenáře vzpomínkami hlavního hrdiny na válku ve Španělsku, jež byla přípravným bojištěm strašného šestiletého běsnění.

V povídkách *Včelař* či *Vyšší princip* velmi jednoduše líčí odvalu prostých lidí v nejtěžších dobách okupace, lidí uvědomujících si každodenní závan smrti kolem jejich hlav, a přesto odhodlaně věřících ve spravedlnost, v sílu národa, ač porobeného.

„..... Z hlediska... vyššího principu mravního...Také já ...schvaluji atentát na Heydricha!“
[5]

Takřka okřídlená ukázka je jasným důkazem odvahy. Tato věta, která mohla znamenat jistou smrt, byla vyřčena.

[4] LANGER, J.: *Děti a dýka*. 2. vyd. Praha, Albatros 1969, s.154.

[5] DRDA, J.: *Němá barikáda*. 24. vyd. Praha, Československý spisovatel 1978, s.36.

Drda bez obalu předává čtenáři nejenom odvalu jednotlivců (*Včelař*), manželskou soudržnost (*Hlídač dynamitu*) či trochu na hraně balancující soudržnost vesnice semknuvší se proti udavači (*Vesnická historie*), ale ukazuje i ohromnou nesmyslnost války v podobě rozstříleného děvčátka německým odstřelovačem v samém závěru války v povídce *Zákeřník*.

Všech jedenáct povídek je na rozdíl od knihy předešlé určeno širší veřejnosti. Je vhodná pro čtenáře od dvanácti do sta let, i když sám Drda ji asi směřoval čtenáři staršímu, leč mládež si ji ve všech dobách přivlastnila, na rozdíl od Fučíkovy *Reportáže, psané na oprátce*, zcela dobrovolně.

Osud patnáctileté dívky, která přišla o své rodinné zázemí v době okupace a je tak přinucena opustit rodný kraj a dát se do služby na velkostatku, je primárním motivem knihy *Na útěku* (1947) mistra dětské knihy **Bohumila Říhy**. Nicméně jeho povídka zapadla v přesýpacích hodinách desetiletí takřka v zapomnění, a to i přesto, že byla opět vydána roku 1961 pod názvem *Stázka*.

První příběh pro nejmenší děti přináší velmi brzy po válce **Kamila Sojková** ve svém *Janíčkovi* (1947).

Knihy pro tak malého čtenáře s touto zvláštní tematikou zůstává sirotkem neuvěřitelných 50 let. Až v devadesátých letech vydává Ivan Klíma knihu *O chlapci, který se nestal číslem*. Leč to předbílám.

Sojková v *Janíčkovi* předkládá čtenáři – posluchači - bezprostřední a prožitkový pohled do dětského života, zde líčeného pomocí předškolního Janíčka. Knihy má příjemně rychlý spád, a to nejenom díky krátkým větám, ale i stručným popisům. Stručně, jednoduše, pocitově. Sojková ukazuje a předává své letité znalosti citového života dítěte podpořené výrazným uměleckým projevem. Umělecký úspěch *Janíčka* je pak: „... v takřka dokonalé přirozenosti příběhu, který se nevyomyká nejen rovinně Janíčkových zájmů a možností, ale ani dispozicím malého čtenáře.“ [6]

Úspěchu knihy napomohla i nezbytná pohádková stylizace, ve které Sojková jasně nastiňuje nekonečný boj dobra se zlem, kde zcela přirozeně a nevtíravě vítězí dobro.

[6] Kolektiv autorů.: *Čeští spisovatelé pro děti a mládež*. Praha, Albatros 1985, s.381.

Velmi osobitý pohled na válku má hrdinka z knihy *Říkali mi Leni* (1948) od **Zdeňky Bezděkové**. A nejenom díky hrdince je určena převážně čtenářkám, což nelze tvrdit o knihách Drdových, Plevových či Říhových, kde převážná část konzumentů jejich děl bude tvořena chlapci.

Bezděková jako středoškolská profesorka, později přednášející dějiny české literatury na Pedagogické fakultě v Českých Budějovicích, předkládá za pomoci hlavní hrdinky Leni osud několika tisíců českých dětí poslaných do Německa na převýchovu v útlém dětství. Hrdinka knihy, maličká Leni, v příběhu balancuje na hraně reality a snu o zemi na „onom světě“, jak si jej v knize sama nazývá, a který se pomalu stává skutečností, když dětské podvědomí skládá mozaiku vzpomínek na život u svých pravých rodičů.

Ač v knize Z. Bezděkové neduní děla, nebortí se zdi, je zde válka cítit snad ještě ve strašnější podobě nesvobody lidské bytosti, násilného odloučení dítěte od rodiny, a ač příběh končí šťastným shledáním Leni s již nedoufající matkou, je celý děj velmi tragický. I přes tragiku, uvězněnou na stranách knihy, jde o velmi silné dílo jak po literárně řemeslné stránce, tak po stránce lidské.

Bez zajímavosti není ani fakt, že Bezděková byla ke knize inspirována skutečným příběhem lidického dítěte, Alenky Sýkorové.

V roce 1960 se pak pokusila Bezděková navázat na nebývale úspěšnou prózu *Říkali mi Leni* knihou *Šťěstí přijde zítra*, v níž zachytila osudy Leni v poválečném Československu, leč s mnohem menší čtenářskou odezvou.

Protektorátní Brno a jeho okolí si zvolil za děj knihy *Budík* (1948) rutinér tehdejší dětské literatury **Josef V. Pleva**. Čtenáři zde předkládá opravdu dětský příběh dvou kamarádů Lojzika a Frantíka. Příběhu nepřidává na dramatickosti ani klukovská krádež budíku pana Dokoupila.

Za pomoci jednoduchého jazyka zde vytesává dětské hrdiny do pravé „superčestné“ podoby. Hlavní hybnou pákou se stává pro Plevu chlapecké svědomí a dětská nedozírnost. Protože, co jen se může stát, ztratí-li se jeden budík? Inu, může se stát mnoho. Co kdyby pan Dokoupil zaspal do práce? Němci by to přeci mohli brát jako sabotáž a pana Dokoupila v krajním případě i zastřelit. Jenže to si při krádeži děti neuvědomují, vidí v budíku jen vysněný zvonek na koloběžku.

Osud jako by vše chlapcům oplatil, když se octnou přímo v centru bombardování při jednom z náletů na Brno. Příběh nakonec dopadne dobře. Nicméně Pleva předával čtenáři spíše jen poučení mravnostní, o lidském charakteru, než aby více vyzdvihl právě nesmyslnost a krutost války.

Kniha prvně vyšla v roce 1948, po dalších šesti letech ji autor přepracoval (1954).

2.2 Padesátá léta

V tomto období se již plně stabilizovala komunistická moc a projevilo se to i v literatuře, kde na I. sjezdu spisovatelů v roce 1949 byl vytyčen jako hlavní (bohužel také jediný možný) umělecký směr *socialistický realismus*. Tento směr se ve válečné literatuře vyznačuje především v charakteristice hrdiny, který přejímá tzv. „timurovský vzor“ agitačního charakteru, kdy i malé dítě dokáže velké věci. Jasným příkladem je *Pískle a Práče* Jana Mareše. Autoři se v té době záměrně vyhýbají stinným stránkám války, jako byl hlad, utrpení, ztráta blízkých. O to více se snažili čtenáře přesvědčit, že i dítě může být strůjcem velkých věcí. Hlavním tématem knih se staly partyzánské boje.

Prozaik **Jura Sosnar**, za okupace činný v odboji, účastní se partyzánských bojů, předkládá čtenáři své osobní zkušenosti v knize *Jurášek (1951)*, ve které popisuje partyzánské hnutí na Moravě očima malého chlapce.

Roku 1952 vychází *Pískle Jana Mareše* a jde od samého začátku o propagandu komunistické strany, neochvějného postavení Rudé armády, špatnosti imperialistických západních mocností. Jednoznačně rudobílý příběh, kde parta malých dětí pomáhá ruským partyzánům.

Práče (1959) téhož autora je na tom o poznání lépe díky ději odehrávajícímu se u českého pluku v bitvě o Dukelský průsmyk, a snad i v důsledku uvolněnější atmosféry po XX. sjezdu KSSS na počátku roku 1956, kde N.S. Chruščov ukázal světu odvrácenou tvář diktátora Stalina. *Práče* si získalo u čtenářů větší oblibu než *Pískle* a dočkalo se i filmové podoby.

Nicméně vojín-elév Síč Boris, českými vojáky v Karpatech a v Dukelském průsmyku přezdívaný Práče, a jeho vzestup na vojenské dráze od prádelny, kam byl přidělen jako zahořklý nalezenec z koncentračního tábora, přes štáb až k okamžiku, kdy byl „...na návrh velitele dělostřeleckého pluku vyznamenan medailí *Za zásluhy*“ [7] samotným generálem, je pro malého čtenáře v dané době kalibrovaným prototypem dětského hrdiny.

[7] MAREŠ, J.: *Práče*. 5. vyd. Praha, Albatros 1985, s. 132.

Na druhou stranu, podobně jako třeba Langer , i Mareš zcela nevtíravě, avšak účinně, probouzí lásku k vlasti. „...ale už už budeme doma. Řeknete si: v každé zemi se válčí stejně těžce, ať se jmenuje Ukrajina, Polsko nebo Slovensko. Pravda je, že kámen je všude stejně tvrdý, promočená půda stejně těžká, stromy stejně mlčenlivé – ale tahle země jako by něco uměla pošeptat srdci. Jako by dávala větší sílu, ulehčovala nohám, ubírala únavu...“[8]

Přece však i v době předem určených hrdinů a dějů se objevuje příběh vymykající se všem dosavadním tvrdě daným šablonám.

V Praze roku 1942, v době heydrichiády, se odehrává děj drsného příběhu dvou mladých lidí. Studenta Pavla a židovky Ester. Autorem tohoto tragického příběhu s názvem *Romeo, Julie a tma* je **Jan Otčenášek**. Kniha vyšla roku 1958. Příběh byl o rok později zfilmován. Film měl premiéru 15. dubna 1960.

Otčenášek bravurně propojil klasickou (až klišé) zamilovanou příběhovost s absolutním strachem obyvatel protektorátní Prahy po atentátu na R. Heydricha. Dále Otčenášek příběh ozvláštnil pudem sebezáchovy, mladickou nerozvahou a nerozvážností či bezcitným kolaborantským udavačstvím. Ovšem hlavní myšlenka novodobých shakespearovských milenců v Otčenáškově podání se ukrývá jinde. Milence nerozděluje rodinná nenávisť, ale zášť mnohem vyšší a nebezpečnější, rasová. Rasovou otázkou jako by naznačoval, že láska, nejušlechtlejší lidský cit, nedělá přeci rozdíl ani v rase, ani v barvě kůže a na válku se také neptá.

Nezaměnitelný Otčenáškův rukopis překypuje vnitřními rozmluvami hrdinů, zvláštní lyrickou obrazností a čtenáře doslova vtahuje, i přes ohromnou tragičnost, až k poslední tečce. Tento Otčenáškův příběh se dočkal velké odezvy i v zahraničí.

[8] MAREŠ, J.: *Práce*. 5. vyd. Praha, Albatros 1985, s. 60.

2.3 Šedesátá léta

Velké uvolnění politické atmosféry v důsledku odhalení zločinů stalinismu, po XX. sjezdu KSSS na počátku roku 1956, jak již bylo jednou uvedeno, trvalo i v letech šedesátých a mělo za následek otevřenější projev autorů a větší a znatelnější prosazování vlastních názorů a pohledů na realitu. Proto také mohla v té éře vzniknout kniha s do té doby nebývalým pohledem na válku, kde „...dětským zrakem sledujeme dílčí epizody, pozorujeme chování lidí, které je válkou zvrácené v tradičních hodnotách. Neudiví strach o majetek, který je vyvolán přítomností ať již vojáků německých, nebo ruských, ale spíše věcný vztah dospělých k dětem, zbabělost, chamtivost, lež a krádež, bezcitnost a strach...“^[9]

V roce 1965 pod názvem *Ať žije republika!* (podtitul – *Já a Julinka*) vydal **Jan Procházka** velmi osobité dílo s autobiografickými prvky. Kniha byla v roce 1969 oceněna v SRN, kde dodnes existuje cena Jana Procházky.

I přesto, že ještě v roce 1966 byl Procházka členem Komunistické strany Československa, členem ideologické komise (1963-1966) a poradcem pro kulturní otázky prezidenta A. Novotného, zaplatil později, za svůj „zvláštní pohled“, na tu dobu až příliš pravdivý (netýká se jen románu *Ať žije republika!*, ale i jiných děl a filmových scénářů), krutou daň v osobním životě. V roce 1967 byl vyloučen z KSČ. O tři roky později se stal terčem sdělovacích prostředků, těžce onemocněl a záhy zemřel. Jeho knihy se nesměly vydávat. Šířily se pouze v exilu.

Neveselý osud potkal i film Karla Kachyni podle románu *Ať žije republika* s Naděždou Gajerovou či Vlado Millerem v hlavních rolích. Film se na dlouhá léta ocitá v trezoru, stejně jako autor knihy měl upadnout v zapomnění.

Jistě by byla velká škoda, kdyby si dnešní děti nemohly přečíst o Olinových patáliích se statnou kobylo Julčou, bojácnou fenou Izou, o nerovném boji s partou starších chlapců, výprasku od prchajících německých vojáků, o střetu zemité hrubosti Olinova otce a jemné mateřské lásky na dospívající duši moravského chlapce. Tak jako dětství není nekonečné, ani neprostupnost všech trezorů není naštěstí nekonečná.

[9] URBANOVÁ, S.: *Meandry a metamorfózy dětské literatur*. Olomouc, Votrobia 2003, s. 45.

Ve své autobiografické knize doplatil Procházka na realistické a pravdivé líčení všech lidí zasažených válkou, ať už se jednalo o, pod slovem „vyvlastňování“ ukryté, rozkrádání opuštěného německého velkostatku českými sedláky, nebo krádeží koní ruskými vojáky. Procházka jednoduše vylíčil válku, jaká zřejmě doopravdy byla. Nikdo se prostě v určitých chvílích neohlížel na to, co je v danou dobu dobré či zlé, co je morální – etické, a co nikoli. A když pak byla celá česká politická scéna pod vlivem Sovětského svazu, nemohla přeci Rudá armáda páchat zločiny jako armáda německá, pak tedy byla i kniha jednoznačně v pozdější době nepříjemná a zakázaná.

Trezorový osud ovšem nepostihl jiné dílo té doby, knihu *Borisek* (1968). V knize *Borisek* autorů **Aloise Havla** a **Zdeňka Třešňáka** se opět setkáváme se skutečným příběhem, jenž byl vodou na mlýn politické situaci z konce šedesátých let, kdy strana prahla po tom, ukázat prostému dělnickému lidu podobné příběhy, jakým byl osud desetiletého válečného sirotka, který se stal rozvědčíkem v Rudé armádě a s ní také skutečně přijel 10. května 1945 do Bakova nad Jizerou. Autoři pak popisují Boriskovo sbližování se s bakovskými dětmi a se světem v mírové době, neboť Borisek znal jen válku, a tak třeba takový opuštěný dětský kočárek stojící před bakovským krámkem se stane terčem dětské zvědavosti a zdrojem následných nepříjemností. Kniha není umělecky silná, avšak roku 1975 byla zfilmována, a právě proto možná nezapadla.

Dnes může nezasvěcený pozorovatel namítnout, že padesátá a šedesátá léta jsou velmi chudá na válečnou literaturu, ale opak byl pravdou. V té době zde bylo velké množství sovětské překladové literatury a knih kopírujících právě ruské vzory. Nicméně úroveň takových děl byla nevelká a zapadla v čase.

2.4. Sedmdesátá léta

Uvolnění atmosféry v Československu bohužel netrvalo dlouho. 5. ledna roku 1968 byl do čela komunistické strany zvolen Slovák Alexander Dubček. Následný „socialismus s lidskou tváří“, tedy jakýsi pokus o obnovení demokracie a její spojení se socialismem, byl nadšeně vítán širokými masami obyvatelstva. Toto období je dnes známé jako tzv. Pražské jaro. Kruté vystřízlivění pro národ pak přišlo 21. srpna 1968, kdy Československo, pod záminkou ochrany socialismu, obsadily armády pěti zemí Varšavské smlouvy a v následné době „normalizace“ bylo svobodné vyjadřování takřka nemyslitelné. Vše v zemi podléhalo přísné cenzuře. Osud Československa byl v rukou soudruhů ze SSSR.

Nejdůležitějším aspektem tohoto období ve válečné literatuře bylo 30. výročí osvobození naší vlasti Rudou armádou a není tedy divu, že sedmdesátá léta byla na válečnou literaturu velmi bohatá. A to jak v důsledku již zmiňovaného výročí, tak také proto, že převážná část autorů zažila válku jako malé či dospívající děti a líčí tak vlastní zážitky a právě v těchto letech vstupují do literatury, kam přinášejí nové postupy, náhledy, nové koncepce.

To je jistě případ **Elišky Horelové**, kterou zastihla válka jako čtrnáctiletou, a tedy velmi citlivou dívku. V roce 1973 vydává Horelová knihu *Zdivočelá voda* jako úvodní díl volně komponované trilogie. Vstupuje tak famózním způsobem do dětské literatury.

Horelová na čtenáře neútočí ani oslavou hrdinné Rudé armády či vtíravým příběhem o partyzánech oslovujících pouze omezené spektrum čtenářů, ale příběhem z pohraničí těsně před okleštěním Československa hitlerovským Německem a přináší tak zcela nové uchopení tématu.

Příběh Tomáše, utíkajícího od babičky z Bukové do pohraničního Halsdorfu zužovaného bouřícími se henleinovci za rodiči, je opravdu ohňostroj napínavých dětských příhod, ve kterých si snad každý čtenář musí najít kousek sebe, svého dětství.

Horelová v díle nabízí nejenom vynikající ucelenou kompozici, ale především příběh poskládaný z maličností do sebe precizně zapadajících.

A ještě jedna velmi důležitá věc, Horelová čtenáři naprosto nenuceně předkládá dramatické okolnosti předcházející 2. sv. válce z několika pohledů, kdy i ne právě notorickým knihomolům snadno utkví v paměti pojmy jako „henleinovci, sosáci, freikorps,“ či představa tlaku vyvinutého Německem a jeho propagandou na Československé obyvatelstvo v pohraničí a na představitele západních mocností, kterým propaganda ukazovala nechutně utlačované sudetské Němce.

Ovšem čtenář si vytvoří jistě obrázek svůj. Tento autorský projev oceňuji nejenom z hlediska pedagogického, ale i vlasteneckého a lidského.

Rok 1975 je samozřejmě po letech 1945 - 48 obdobím s největší koncentrací nových knih na toto téma. Důvodem bylo již zmiňované 30. výročí osvobození. Čtenář se tak může setkat nejenom s jedenáctiletým Mirkem Střížem, pomáhajícím na sklonku války partyzánům, a s jeho kamarády v chlapeckém románku **Zdeňka Vyhlídala Kluci z horní ulice (1975)**, ale také třeba s partou dvanáctiletých dětí, která pomohla v boji proti německé diverzi v díle **Vladimíra Landy Zásah v pravou chvíli (1975)** napsaném podle skutečné události.

Částečně je podle skutečnosti i již zmíněná kniha Zdeňka Vyhlídala napsaná právě k výročí osvobození. Část knihy se stala námětem pro film. Nicméně i přes třetí cenu obdrženou v literární soutěži Sm KNV a nakladatelství Profil o Vyhlídalově díle následně později v osmdesátých letech duo Chaloupka - Voráček ve své knize *Kontury české literatury pro děti a mládež* (Albatros. Praha 1984. vydání 2.) mlčí podobně jako o Landovi či Krupkovi.

Jakousi novodobou *Němou barikádou* je povídková kniha **Neznámí hrdinové (1975)** právě od **Václava Krupky**. Jde o jedenáct povídek o nezměrném hrdinství prostých lidí za války. Příběhy se odehrávají v pohraničních oblastech, na lesních cestách partyzánů, ale i ve městech, kde autor popisuje ilegální odboj, nebo dokonce za ostnatými dráty koncentračních táborů. Avšak velkého čtenářského ohlasu se tato kniha nedočkala.

V roce 1975 si k tomuto tématu „odskočil“ v té době již velmi zkušený **Donát Šajner**, tvořící především prózu pro dospělé. Dětskému čtenáři přináší příběh z května 1945 nazvaný *Takový nádherný kus cesty (1975)*.

Nepřímo se k oslavě Rudé armády nechává strhnout jeden z největších pilířů tehdejší dětské literatury – **Bohumil Říha**. Knížka *Dva kluci v palbě* (1975) je určena menšímu čtenáři (dokonce předškolnímu), a staví tak jakýsi pomyslný most mezi *Janíčkem* (1947) Kamily Sojkové a knihou *O chlapci, který se nestal číslem* (1998) od Ivana Klímy.

Říha v díle využívá kratší a jednodušší věty. I samotný příběh je třeba oproti Horelové samozřejmě méně členitý a více dětinský, zajímavější především čtenáře chlapecké, což nelze tak jednoznačně tvrdit o *Zdivočelé vodě* Elišky Horelové, ta jistě strhne i mnohé dívky či dospělého čtenáře.

Malému čtenáři Říha přizpůsobuje naprosto vše. Malé množství postav, jednoduchá jména (pes Stop, teta Tereza) – výjimkou je český průzkumník Tomislav -, jediná časová rovina, nekomplikovaný děj odehrávající se na malém prostoru, bez hlubších myšlenek, až na tu hlavní, kdy i čtenáři malému jako hlavní postava Julu dojde, jak ohromně nesmyslná válka doopravdy je.

Říha bravurně konfrontuje mírovou nebo klidovou dobou s válečnou proměnou, když nasytí čtenáře krásnou představou hájenky nebo úchvatným pohledem na klidnou vesnici zcela vytrženou z války a následně mu do srdce vrazí krutost v podobě rozmetané hájovny, rozstřílené vesnice, minou rozervané krávy, které jistě byla jakákoliv válka lhostejná, leč válce kráva ne.

Eliška Horelová sice nestihla přímo třicáté výročí osvobození, ale čtenářům předkládá knihou *Čas ohně, čas šeráků*, (1976) vůbec nejobsáhlejší dílo do této doby. Přes tři sta stran prvního vydání oslovuje „širokou mládež“. Jiný výraz, inspirovaný širokou veřejností, mě prostě nenapadá pro dílo, které s lehkostí Horelové vlastní vtahuje do několika posledních dní války kolem Českých Budějovic čtenáře obou pohlaví i různé věkové kategorie.

Toho Horelová dociluje vyprávěním příběhu ústy osmnáctiletého Zdeňka a jeho mladší sestry Venduly. Jednu kapitolu vypráví Zdeněk, druhou zase Vendula. Podobný model, avšak v menším rozsahu, si Horelová vyzkoušela již v předchozím díle *Zdivočelá voda*, kdy jednu kapitolu propůjčila Tomášově kamarádce Evě.

Horelová si opět počíná velmi šikovně v nevtíravém podávání důležitých informací a podobně jako ve *Zdivočelé vodě* mistrně využívá přijatelných opisů při použití německého či ruského jazyka nebo třeba nářečních výrazů, kterých však užívá velmi opatrně. I přes prolínání se dvou náhledů a časových křivek není děj nikterak složitý, ba naopak. Od vysazení Zdeňka neznámým silákem do vlaku při odjezdu z rozbombardovaných Budějovic, přes Zdeňkovo učení se ruskému jazyku a následný útěk před hrozícím zatčením, až po samotné osvobození Podhradí, kam se spolu se sestrou Vendulou a maminkou uchýlili před bombardováním v posledních dnech války k babičce, či Vendulčina nehoda s autem kolaboranta Bejlovce, kdy je v očích nezasvěceného dospělého znamenitě provedená pomsta skryta do nevinného maléru při dětské neopatrnosti ve hře, je děj velmi poutavý a působí zcela uceleným dojmem.

Úhrnem lze dodat, že Horelová tímto svazkem nasadila laťku tohoto žánru hodně vysoko, a to nejenom sobě, ale i ostatním.

Jiným směrem se ubírá příběh pro malé čtenáře, ale již s občas dvojí časovou rovinou a o něco více postavami nežli např. v Říhově knize *Dva kluci v palbě*.

Petr Křenek ho nazval po hlavním hrdinovi *Ondřejovo srdce (1977)*.

Dva kamarádi, hajný, či věrný pes připomínají Říhovu knihu *Dva kluci v palbě*, záliba v koních zas trochu dílo *Ať žije republika* Jana Procházky. Nicméně *Ondřejovo srdce* není ani dějově, ani literárně výrazná kniha. Křenek používá mnoho přímé řeči a většího napětí dosahuje snad jen díky krátkým větám.

Ovšem samotný závěr, kdy hajný Orsáh se synem Ondřejem čelí v hájovně přesile německých financů, není nezajímavý.

Přesto odkaz předávaný čtenáři, myšlenka o nesmyslnosti války není zdaleka tak velká a hluboká, jakou ji třeba předává Říha, a to i přesto, že Křenek oslovuje čtenáře staršího, kolem dvanácti čtrnácti let. Křenek ukazuje válku poněkud zjemněle, a jen málo ji konfrontuje s mírovou nebo klidovou dobou a válečnou proměnou, jak to bravurně ukazuje Říha. Křenek sice nechá na konci zabít hrdinou milovaného psa, avšak to na hutnosti a větší dramatickosti jeho příběhu mnoho nepřidalo.

Skutečný příběh chlapce, který pocházel ze smíšeného manželství a přesto, že se ho otec dávno zřekl, je jako šestiletý odebrán babičce a umístěn do Kinderheimu v zájmu „záchrany duše“, je primární motivem knihy *Děti za mřížemi* (1977) od Joža Mikuly. Ten popisuje otřesné praktiky v dětských domovech zřízených Němci pro výchovu budoucích německých dětí.

V letech 1978 a 1979 dokončuje **Eliška Horelová** svou trilogii knihami *Strhané hráze* (1978) a *Potopa* (1979), kde svým brilantním způsobem líčí další osudy Tomáše Severy a jeho kamarádky Evy Kodešové z knihy *Zdivočelá voda*. Nadále používá sebereflexní vstupy postav, vnitřní promluvy hrdinů, množství babičkovských přísloví, mouder či nevtíravým způsobem předkládaný dějepis. Děj obou knih se odehrává v prvních válečných letech. Autorka v nich zachycuje proměny jak životního stylu a úrovně, tak proměny společenské. Ke čtenáři zase promlouvá převážně Tomáš, občas doplňovaný dívčím pohledem Evy, jak je u Horelové dobrým zvykem.

Co k těmto knihám více dodat? Nic. Tak jako dobré zboží se prodává samo, Horelová se stala touto trilogií největší osobností sedmdesátých let, když nepolevila ze své vytříbené literární techniky a neztratila nic z osobitého a přirozeného vtipu.

2.5. Osmdesátá léta

Po velkém třesku v polovině let sedmdesátých opadá zájem o válečné téma v dětské literatuře. Ovšem i v tomto období se objevuje jedno dílo značně se vymykající dosavadnímu přístupu a provedení. Jde o knihu **Vladimíra Klevise** *Jakub a Ingrid* (1980).

Ač je hlavním hrdinou Klevisova příběhu sotva čtrnáctiletý Jakub, je kniha určena staršímu, vyspělejšímu čtenáři. Důvodem je Klevisova ojedinělá obraznost. Příběh připomíná jednotlivá okénka filmu, fotografie poskládané na stůl čtenářově fantazii, rozbité okno, které Klevis střípek po střípku vkládá do rámu děje.

Fatální nesmyslnost a bezcitnost války vypichuje Klevis až cynickými přechody od naturalistického popisu válečného běsnění postaveného do roviny s epickými popisy krajin, údolí, vysněné studánky, kdy Máchův Máj připomíná vesnickou povídačku.

Po tom, co při bombardování přijde Jakub v Berlíně o rodiče, vydá se na cestu domů přes Drážďany, kde nesmyslnost bombardování civilního obyvatelstva a celé války připadá v Klevisově podání ještě nesmyslnější, přes městečko, ve kterém je donucen se zbraní v ruce postavit se na stranu jemu nic neříkajícího Německa, a kde přichází o svoji první lásku, Němku Ingrid, kterou v Berlíně potkal stejný osud a již chtěl ukázat svůj svět kdesi v českém pohraničí, které jeho česko-německá rodina opustila hned zkraje války. Snad každý čtenář si při poslední větě musí místo tečky říct: „Tak to bych opravdu nikdy nechtěl zažít!“ A toto dílo tak tvoří vyvážený protipól právě třeba knihám Elišky Horelové, jež dokázala své knihy obohatit nejenom „dějepísem“, ale především humorem jí vlastním.

(Velmi podobný námět, vztah Čechů a Němců v době okupace ve své knize *Můj zcela nevhodný kamarád* (1980) řeší také Václav Příbický.)

Horelová na rozdíl od Klevise i na hrůzách války dokáže vykouzlit úsměv na rtech svých hrdinů i čtenářů, jak to opět předvedla v knize *Kluci ze zabraného* (1982). Horelová používá stejná přísloví a přirovnání jako v knihách předchozích, jako by ji přeci jen trošku docházel dech, jako by její novátorský přístup let sedmdesátých stagnoval.

Celkově knihu směřuje mladšímu čtenáři, tak kolem dvanácti třinácti let a nezatěžuje ho hlubšími myšlenkami. Opouští i svoji oblíbenou dvoupohledovost, neboť příběh vypráví pouze hlavní postava Honza. Podstatná pro ni není ani válka, která tvoří jen kulisu příběhu třináctiletého Honzika Bartoše - stěhování jejich rodiny z rodné vsi zabrané Němci pro účel vojenského cvičiště.

Hlavním smyslem předávaným Horelovou čtenáři je síla rodiny, rodinné vztahy, rodičovská a sourozenecká láska, kterou korunuje Honzův návrat s jeho nejlepším kamarádem Jirkou do „zabraného“, pro panenku nemocné sestry.

V roce 1982 vyháází kniha *Malý muž a velká žena* od **Věry Sládkové**. Přesněji vyšel soubor dvou dříve vydaných knih: *Poslední vlak z Frývaldova* (1974) a *Pluky zla* (1975), rozšířený o třetí díl *Dítě svobody*. Sládková v díle vylíčila osobní zážitky z pohraničního města Frývaldov, dnešního Jeseníku. Celý rozsáhlý příběh je vyprávěn děvčátkem, které teprve na konci války dospělo. Vyprávění balancuje na prahu snění a halucinací se zřetelnými autobiografickými prvky. Sládková obě knihy ze sedmdesátých let přepracovala, aby docílila větší návaznosti.

O zdařilosti knihy *Malý muž a velká žena* svědčí i filmové zpracování z roku 1984, které následně, pod názvem *Vlak dětství a naděje*, přispělo k ohromné popularizaci knihy na konci devadesátých let dvacátého století, a televize opět prokázala, jak silným je masmédiem a reklamním tahákem, neboť i následná obliba filmové předlohy stoupla několikanásobně.

Avšak film *Vlak dětství a naděje* režiséra Karla Kachyni se skvělými hereckými osobnostmi (např. S. Zindulkou, H. Růžičkovou, Ž. Fuchsovou či T. Brodskou) na motivy románů *Poslední vlak z Frývaldova* a *Pluky zla* měl svoji premiéru až v březnu roku 1989. Úspěch filmu dokumentuje i nebývale vysoká televizní sledovanost při jeho posledním odvysílání v červenci roku 2005, jak dokládá příloha č. 2.

III. OBDOBÍ PO LISTOPADU 1989

17. listopad 1989 měl výrazný vliv nejenom na změnu politického zřízení, ale takřka na veškeré dění v Československu; cestovním ruchem počínaje a přílivem spotřebního zboží převážně západních firem konče. V literatuře se „Sametová revoluce“, jak ji nazvaly západní velmoci, projevila především velkým objemem nových knih ne vždy valné úrovně či opětovným vydáváním autorů v komunistickém období zakázaných.

Tématem druhé sv. války se nezabývá nikdo z vlny nových autorů, a tak ojedinělá díla jsou z dílen ostřílených a dobře zavedených tvůrců (Bořkovcová, Psůtková, Klíma). Kniha na dané téma není mnoho, ale v těch, které se přeci jen objevily, se nacházejí velmi podobné rysy. Prvně jde o knihy pro užší čtenářskou skupinu, a to v případě Bořkovcové a Psůtkové o zcela průlomovou skupinu dospívajících dívek, kterým je jistě veškerá válka „ukradená“, ale ne dívčí romány, do kterých autorky válečnou problematiku ukryly.

Někdo může namítnout, že hned po válce napsala dívčí román i Z. Bězděková (*Říkali mi Leni*), ale ta původně věnovala svou knihu dospělému čtenáři.

Průlom přináší i kniha *O chlapci, který se nestal číslem* od autorů Fritty a Klímy. A to nejenom určením čtenářské skupiny – nejmenších dětí, kde doplňuje *Janíčka* (1947) Kamily Sojkové a *Dva kluky v palbě* (1975) Bohumila Říhy, ale především dějem odehrávajícím se za zdmi koncentračního tábora v Terezíně. Tím je Klímova kniha naprosto ojedinělá.

Další podobný prvek lze nalézt ve zobrazení válečných událostí. Autoři nevyhledávají boje, partyzány, jejich ústředním motivem je rodina a všednodenní starosti, na nich pak nachází čtenář odlišnosti oproti dnešní době.

Nepodstatný není ani fakt, že autoři válku zažili a píšou dle vlastních zkušeností a vzpomínek.

V devadesátých letech se prostě po delší době dělo s válečnou tematikou v próze pro děti a mládež opět něco nového a musím uznat, že převážně prospěšného. Nyní se podrobně podíváme na nejdůležitější díla let devadesátých.

3.1. BOŘKOVCOVÁ, H.: *Zakázané holky*. Praha, Albatros 1995.

Hana Bořkovcová se narodila 4.6.1927 v Praze v rodině drobného podnikatele Knappa. Roku 1938 začala studovat na gymnáziu v Praze, avšak po dvou letech musela přejít do židovské měšťanky. Roku 1943 byla s celou rodinou transportována do koncentračního tábora v Terezíně, později do Osvětimi, kde zahynul její otec a mladší bratr. V roce 1946 se provdala a věnovala se převážně výchově svých čtyř dětí a později literatuře. Publikovat začala roku 1964 v časopisech *Plamen* a *Host do domu* a v roce 1971 vydala svou první knihu *Světýlka*. Posledním dílem, v pořadí již sedmým, je kniha *Zakázané holky* (1995).

Bořkovcová kombinuje dívčí román s židovskou otázkou a přináší tak nový a velmi zajímavý pohled do válečné prózy pro děti a mládež. Ač řeší Bořkovcová velmi citlivé téma, nesmyslnou rasovou nenávist, je její literární projev velmi uvolněný a vtipný. Jako by autorka vyrůstala na knihách své předchůdkyně Elišky Horelové.

René Ditmar o knize napsal v časopise *Nové knihy*: „*Autorce se podařilo vytvořit emotivní příběh bez sentimentality, plný činorodosti, napětí dobrodružství, ba i humoru.*“ [10] A toto jediná věta vystihuje nebývalou hutnost a konzistenci příběhu, kterou, a k tomu se přiznám, bych v dívčím románu ani nehledal.

Děj se začíná pomalu rozvíjet při zjištění hlavní hrdinky, kvartánky pražského gymnázia, čtrnáctileté Jany, že její nejlepší kamarádka Dina Goldmannová nepřišla 1.9. 1940 do školy. Janka, podobně jako řada jejích spolužáků, nepřijala vysvětlení třídní profesorky „Vondry“, když na dotaz, proč Dina do školy chodit nebude, nevybíravě odpověděla: „*To není vaše věc. Ani moje. A není na nás, abychom o tom diskutovali. Na nás je, abychom všichni plnili své povinnosti.*“ [11] Janka se nehodlala smířit ani s faktem, že by se měla nadobro zřeknout své židovské kamarádky Diny, jak tenkrát nařizovaly úřady.

[10] Ditmar, R.: *Život jako stav obležení*. Nové knihy, ISSN 0322-922X, č.29 (1995082), s. 7.

[11] BOŘKOVCOVÁ, H.: *Zakázané holky*. Praha, Albatros 1995, s. 35.

Za pomoci rodičů obou stran začne Janka navštěvovat byt Goldmannů a jejich dcery: Dinu, Evu a Míšu. Tři „zakázané“ holky si vytvoří s Jankou náhradní svět, Karamelové království, kde si začnou vymýšlet vlastní příběhy.

Postupem času, jak Janka, jako „potulný rytíř“, přináší zprávy ze školy a o dění ve městě, přenášejí skutečné příhody do království a společně se pak snaží řešit některé „venkovní“ problémy a jejich aktérům pomoci.

Nejtěžším případem se stane pomoc spolužákovi Frantovi Řehákovi, jehož otec, pocházející z česko-německé rodiny, jako majitel hotelu a hostince dává až příliš okatě najevo svou přichylnost k Němcům, což jeho synovi způsobí takové trauma, že se pokusí o sebevraždu. Nicméně jeho pokus je i důsledkem špatného pedagogického přístupu třídní profesorky, která si na Frantu nejenom zasedla, ale hlavně vůbec nebrala na zřetel jeho rodinné problémy, o kterých si celá škola tajně povídala.

Potulný rytíř a princezny z „Karamelového království“ nakonec přeci jen uvedou některé věci na pravou míru, ale s hloupostí a nesmyslností válečného dění nakonec nezmohou nic, když transportní vlak směřující do Terezína odveze nejenom celé vymyšlené království.

Kniha má 210 stran. Dělena je do dvaceti tří kapitol označených číslicemi a názvem kapitoly. Kapitoly souvisí vždy s jedním dějem - příhodou a odehrávají se převážně v jednom časovém úseku. Větší časové skoky se nedějí ani mezi jednotlivými kapitolami. Je to i dané celkově krátkým časovým úsekem obsaženým v knize. Vynecháme-li poslední kapitolu, obsáhla autorka dějinné události od srpna roku 1940 do neurčitého období roku 1942. Samotný příběh se pak odehrává převážně na třech místech, která tvoří nosnou dějovou plochu. Je to škola, byt doktora Goldmanna, a pak byt rodičů Jany.

Škola je jakýmsi jádrem všeho dění. Autorka zde čtenáře seznamuje nejenom s charakteristikami vedlejších postav, ale s celkovou atmosférou a jednotlivými lidskými vztahy v protektorátu. Nacházíme zde nejenom třídní profesorku, která pro „pořádek“ zapomíná na morálku a slušnost, i již zmíněné dilema chlapce, jehož otec se zaplétá do sítě kolaborace, ale i střety se spolužačkou Zdenou, která se nechává ovlivnit, jako v té době mnozí jiní, rasovými nesmysly vlastních rodičů.

„.....Dina ji měla vždycky otočenou kolem prstu. Táta povídal, že tohle oni umějí. A naše lidi si na ně nikdy neuměli dát pozor.....Táta to asi ví líp než ty. Bylo mu to jasný už dávno. Židi se vodjakživa uměli moc dobře o sebe postarat a vždycky k naší škodě. Takže teď aspoň –“. [12]

Celkově je škola prostě zřetelným středobodem celého příběhu, i když to není autorkou nejčteněji užívané místo.

Tím je bezesporu byt Goldmannů. Tam se sní, plánuje, přemítá o životě. Ovšem i o život strachuje. Ať již jde o první zvěsti o transportech nebo domovní prohlídku německými vojáky. Právě „zakázaný“ byt je tím nejnebezpečnějším místem. I přesto si troufám tvrdit, že právě Goldmannův byt je pro hrdiny, avšak i pro čtenáře, jakousi oázou klidu, kde všechny ty všední i nevšední starosti připadají účastníkům lehčí, když je celé „království“ pohromadě. Stará se o to svými radami moudrý doktor Goldmann, ale také věčný optimista strýc Josef. Když je například vydán zákon o viditelném označení Židů na veřejnosti žlutou hvězdou, vnese Josef do problému vtipně a rychle pořádek. *„...okamžitě ten list rozložila. Chvilku na ty krátké řádky koukala a pak je s důrazem zarecitovala:*

*Pamatuj si, milé dítě,
dnes je cesta nerovná,
sviř si hvězdou na kabátě,
ať nešlápneš do hovna.*

„To je krásná báseň,“ řekla Míša a Dina se zeptala s odborným zájmem:

„To není překlad, ale původní tvorba, vid’?“

„Zajisté. Tentokrát jsem si dovolil předložit vám vlastní práci,“ pravil Josef a s důstojnou skromností se uklonil. Eva si ten poslední verš s radostí zopakovala.“ [13]

V té chvíli ještě nikdo netuší, že je to poslední dílo, které Josef napsal, i když on již věděl o svém dalším osudu.

Byt Jančiny rodiny je pak doplňujícím článkem. Je to místo, kde Janka přemítá nad překotnými a pro ni ne vždy srozumitelnými událostmi. Je to klidný a spravedlivý svět jejího dospívání. Jediný ostrov naděje v lidskou smysluplnost, po tom co navždy zapadnou dveře nepochopitelného lidského osudu za „Karamelovým královstvím“ i jejími „princeznami“.

[12] BOŘKOVCOVÁ, H.: *Zakázané holky*. Praha, Albatros 1995, s. 100/101.

[13] BOŘKOVCOVÁ, H.: *Zakázané holky*. Praha, Albatros 1995, s. 173.

Bořkovcová vměstnala do jedné knihy hned několik závažných otázek a myšlenek. Mimo hlavní otázku židovské diskriminace také problematiku česko-německých rodin za protektorátu a právě vztah ostatních „pravých Čechů“ k těmto lidem, podobně jako dobou danou nedůvěrou ke komukoli. Neboť právě za protektorátu mlčeti neznamenal zlat, ale život vlastní a životy blízkých lidí.

A tak Bořkovcová jako kdyby předávala dnešnímu čtenáři, který sice zná válečné zabíjení z televize, ale již méně si dokáže představit problémy a utrpení pro civilní obyvatelstvo žijící zdánlivě daleko za válečnou linií, jasný obrys slova Svoboda.

O zdařilosti tohoto literárního díla nevypovídají jen příznivé recenze (Tvar, Svobodné slovo, Nové knihy), ale především půjčovnost knihy dětmi v liberecké KVK. Od roku 2002 do dubna 2006 byly *Zakázané holky* zapůjčeny přesně 90x. Pro porovnání kniha *Říkali mi Leni Z. Bezděkové* 67x.

Myslím, že čísla vypovídají sama za sebe, i když je taky nemůžeme brát zcela vážně, neboť určitě mnoho knih Z. Bezděkové najdou děti doma v rodičovských knihovničkách.

Bořkovcová prostě i přes tragičnost popisované doby a smutné osudy mnohých hrdinů vyzdvihuje důvěru v život, v jeho lidskou smysluplnost a optimismus mládí.

3.2. PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. Praha, Albatros 1997.

Zdeňka Psůtková se narodila r. 1929 v Chodově u Domažlic v rodině, v níž 200 let převládala řemeslná kovářská tradice. Otec byl kovářem u ČSD. Vystudovala Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy (češtinu, ruštinu). Na začátku padesátých let byla redaktorkou časopisu *Naše vojsko*. (1951-53) Po vynuceném odchodu se ve svobodném povolání věnovala překladům, zejména z ruské literatury. V letech 1968-71 byla redaktorkou literární redakce v Čs. rozhlasu. Poté odešla do invalidního důchodu. Přeložila přes 100 knih a pro dabing upravila přes 300 filmů. Překládá z ruštiny, němčiny, angličtiny, francouzštiny. Ve vlastní literární tvorbě se věnuje převážně postavám hudebního světa (Mozart, Haydn, Berlioz....). Mimo jiné je i autorkou několika rozhlasových her a pásem, ale i dětských pohádek pro pořad *Hajaja (Pohádka z orchestru, Pohádka z kovárny)*. Z vlastní tvorby pro děti jsou to pak třeba knihy *Prázdniny s Bárou* (1985), *Růže z Bertramky* (1988), *O rybářské dívce a mořském muži* (1989), *Bára* (1997).

Všechno je jednou poprvé, a tak jsem i já konečně ve třiceti letech přečetl svůj první dívčí románek. (Knihu *Bára* jsem četl dříve než předchozí dílo *Zakázané holky*.)

A bez mučení se přiznám, že těch prvních sto stran jsem doopravdy protrpěl, ale nakonec mi připravila paní Psůtková velmi zajímavé chvíle.

Bára je volné pokračování úspěšné knihy *Prázdniny s Bárou* (1985). Psůtková v knize obsáhla velký časový úsek od Mnichovské dohody a následného záboru pohraničí až po osvobození Československa. Děj se odehrává na Chodsku, v rodném kraji autorky. Hlavní hrdinkou knihy je dospívající Bára. Samotná válka pak jako by tvořila jakési pozadí dívčího dospívání. Bára při něm objevuje svět knih, filmu a zejména hudby, ale také neúprosnou nelogičnost života, který prověřuje její dospívající charakter, ale i charakter osob z jejího okolí.

Na knize jsou patrné velké životní zkušenosti autorky, absolventky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a žačky profesora Mathesia. Bára v knize propadá kouzlu hudby, učí se hrát na citeru, housle, piáno, ráda zpívá, jako by ji autorka, mimochodem bývalá koncertní pěvkyně, částečně vytvořila podle svých splněných i nesplněných snů a představ.

Vynechám li dívčí šitíčka, fižátka, šatičky a jiné holčičí drobnosti, „híhotání o ničem“, kterým je kniha doslova nasáklá, jsou myšlenky v podobě rodičího se vlastenectví a důvěry v sílu národa v úvodních kapitolách opravdu emočně i motivačně silné, podobně jako v dalších kapitolách Bářino rozpoznávání lidských a morálních hodnot. I když právě morální hodnoty hybridované válečným děním jsou pro dospívající hrdinku někdy až nesrozumitelné a zaručeně nelogické. Např. když se Bára, proti své vůli musí vzdát kamarádství se Zrzkou.

Kniha má 192 stran rozdělených do třiceti pěti kapitol bez názvů, vymezenými pouze arabskými číslicemi před slovem KAPITOLA. Kapitoly samy o sobě jsou časovými ději a převážně souvisí jen s jednotlivými událostmi. Občas i v samotných kapitolách dochází k větším časovým posunům.

Mezi kapitolami se postupně časový prostor ztrácí, a později takřka vždy dochází k významnějšímu časovému posunu vpřed. Orientaci čtenáři v těchto chvílích usnadňuje autorka vsunutím např. svátku (Velikonoce) nebo větší dějinné události (heydrichiáda). Samotné kapitoly jsou velmi krátké, okolo pěti stran, a někdy připomínají samostatné mikropovídky řešící všednodenní věci.

Oproti většině ostatních knih s válečnou tematikou Psůtková nikterak nevyzdvihuje nesmyslnost války, jako by si uvědomovala vzdálenost těch padesáti let od ukončení války k dnešní čtenářce, neboť Bára, až na výjimky v podobě bombardování její školy či přeletu „kotláře“, neřeší závažnější problémy z války vyplývající. Bára netrpí hlady, takřka se nemusí strachovat o svůj život ani životy svých blízkých.

Dalo by se s nadsázkou říci, že řeší dennodenní všednosti dnešních dospívajících dívek; co se hraje v kině, co si obléci na procházku po korze nebo jak „utéct“ na první rande. Ostatně Psůtkové ani nic jiného nezbylo, když směřovala svou knihu tak úzkému čtenářstvu, neboť většinu dnešní mládeže druhá světová válka nezajímá, natož pak dívčí část mládeže.

„Tos šla do Klášterní kvůli týhle skleněnce?“ Bára zaváhala, pak přikývla. „Že ty tam máš kluka!“ jasnozřivě pronesla Zrzka.“ [14]

„Heleď, taky se ti tak líbí Clark Gable? Vidělas ho v Saratoze? S Jean Harlow?“ Zrzka byla jako filmový slovník. Bára jen užasle koukala.“ [15]

„Milá paní Horalová,“ uvítala paní Boudová mámu, když přišla s Bárou na zkoušku přešíváných šatů, „budete muset chtít nechtít přikoupit nějaký zbytek. Zaskočte k Sibrům, oni tam pro vás něco najdou, vždyť jste jejich zákaznice!“ [16]

Jak je vidět z vybraných ukázek, Psůtková řeší opravdu všednodennosti a zřejmě zcela záměrně je předkládá příjemci ve větších plochách ve zřetelném nepoměru oproti hlubším myšlenkám či nesmyslnostem války. Avšak tyto hlubší myšlenky vystřelené na čtenáře ve dvou třech větách v celkové kompozici příběhu působí o to silněji.

„Bára si poprvé uvědomila, že „vlast“ znamená něco ušlechtilého. A také mocného, jestliže tolik lidí vytáhne kvůli ní do ulic. Leckdo z těch, kdo dnes provolávají slávu své vlasti, možná za ni zítra padne.“ [17]

*„Kdo dědu Vaňka udal, nikdy se nedověděli. V té hospodě prý byli samí Češi....“ [18] **

Nicméně některé, hlavně dějepisné, události Psůtková bere až příliš zkratkovitě a čtenář se v nich pak nemusí správně orientovat. Musíme si uvědomit, že 2.sv. válka je učivem druhé poloviny deváté třídy, a tak dvanáctiletý čtenář, kterému je kniha doporučena, nebude mít dostatečné znalosti, aby ze zkratk nastíněných autorkou vytvořil vždy přesný obraz, což je určitě na škodu.

[14] PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. Praha, Albatros 1997, s.30.

[15] PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. Praha, Albatros 1997, s.31.

[16] PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. Praha, Albatros 1997, s.113.

[17] PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. Praha, Albatros 1997, s.44.

[18] PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. Praha, Albatros 1997, s.141.

* Větu nedokončila sama Psůtková.

Na knize *Bára* je pozoruhodná jedna věc. Autorka obsáhla sedm let dívčího dospívání v celkem krátkém příběhu, a tak se někdy zdá, že hrdinka střídá své kamarády jako spodní prádlo.

Od Pepíka přes Zrzku ke spolužačce ze střední školy Emilce. Pravdou ovšem je, že o většinu svých kamarádů a kamarádek přichází v důsledku pohnuté válečné doby, nicméně nelze přehlédnout, že Bára dává přednost světu hudby a vzdělávání (což pro dnešní čtenářky Brava není asi ta nejvhodnější varianta). Možná i proto hrdinka více trpí, když přijde o milovanou třídní učitelku Márii Alexandru Heroldovou, než když ji opouští Zrzka. Dále pak trpí zábořem pohraničí, ve kterém bydlí její babičky a děda, z nichž se ze dne na den stanou občané Říše a Bára je pak takřka nemůže navštěvovat, neboť k návštěvě se musí vždy žádat na gestapu o propustku ke vstupu do Říše, a to je někdy velký problém .

„Koho by někdy napadlo, že se z dědy a babiček stanou občané Říše? Znamená to, že k nim nebude moct jezdit na prázdniny? To přece není možné! Snad se to všechno ještě promění, svět se umoudří, pochopí, že Hitler je blázen.“ [19]

Jak jsem již napsal, byla *Bára* mým prvním vyloženě dívčím románkem, a proto je i má kritika ne zcela objektivní a určitě trochu zaujatá, neboť právě díky přemíře míst vyloženě „dívčích“, stal se románek pro mne dějově roztříštěný, málo napínavý a rozhodně nepřinášející nic nového a převratného do této tematiky ani do literatury, vyjma oslovení dívčí populace. Pro obhajobu Psůtkové ale musím přiznat, že podobný rozpad děje kamsi do nezajímavosti z pohledu čtenáře nepatřícího přesně do kategorie určené autorem mě postihl třeba i u vyloženě chlapeckého dílka *Kluci z horní ulice* Zdeňka Vyhlídala.

Abych Psůtkvé nekřivdil, musím uznat, že v závěru knihy děj krystalizuje a stává se mnohem poutavějším. Jedním z důvodů je jistě postupné dospívání hlavní hrdinky a zřetelný nárůst dramatictějších a myšlenkově hlubších míst, jaká se objevují např. při udavačství v době heydrichiády, při bombardování Bářiny školy či jejím prvním milostném vzplanutí. Naopak ubývá míst až nesnesitelně malicherných (jestli jsem si ovšem na ně jen nepřivykl).

[19] PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. Praha, Albatros 1997, s.90.

Porovná-li *Zakázané holky* H. Bořkovcové, je *Bára* jen slabým „čajíčkem“. Ač je *Bára* hrdinkou k pohledání, čestnou, pracovitou, samotnému příběhu chybí nějaký náboj, napětí. A mám velkou obavu, že tato kniha si mnoho čtenářů nenajde.

Třebaže je kniha celkem pěkně ilustrovaná Olgou Vychodilovou a jde o volné pokračování zdařilé knížky *Prázdniny s Bárou*, tak si opravdu mnoho čtenářů nenašla. Věštyní se stala má jmenovkyně, kritička Jiřina Veselá, která v článku *Dospívání dívky Báry* otištěném ve *Slově* v roce 1997 napsala doslova: „Vzájemné propojení mezi *Bárou* a dnešní čtenářkou však zřejmě nastane jen velmi obtížně a *Bára* osloví jen malé procento čtenářek.“ [20]

Jak jsem již uvedl výše, i já s paní Veselou naprosto souhlasím a za pravdu nám oběma dává i nebývale nízká půjčovanost knihy v dětském oddělení KVK v Liberci. Od roku 2002 do dubna 2006 byla *Bára* zapůjčena všehovšudy 8x. To je oproti devadesáti výpůjčkám „Zakázaných holek“ ohromný nepoměr. A troufám si tvrdit, že to není jen v rozdílu dobře zvoleného názvu Hanou Bořkovcovou, neboť vše, co je „zakázané“ mládež láká, ale *Zakázané holky* jsou i mnohem poutavějším dílem.

[20] VESELÁ, J.: *Dospívání dívky Báry*. Slovo. Praha 1997. ISSN 0231-732X Roč. 89, č. 173, (19970726) s. 6.

3.3. FRITTA, B. KLÍMA, I.: *O chlapci, který se nestal čísle*. Praha, Židovské muzeum v Praze 1998.

Ivan Klíma je synem vědeckého pracovníka v oboru silnoproudé elektroniky. Narodil se v Praze 14.9. 1931. Za války prožil tři a půl roku v koncentračním táboře v Terezíně. Po válce vystudoval reálné gymnázium, pak FF UK. V roce 1957 se stal redaktorem časopisu *Květy*. V letech 1963-69 působil jako zástupce šéfredaktora *Literárních novin*, později *Literárních listů* a *Listů*, vždy až do jejich zániku. Od podzimu 1969 přednášel šest měsíců jako hostující profesor na michiganské univerzitě v Ann Arbor. Během 70. a 80. let krátkodobě pracoval v různých zaměstnáních, většinou však byl spisovatelem z povolání.

Časopisecky začal publikovat velmi brzy, již v roce 1945 v *Literárních novinách*. Je autorem mnoha divadelních a rozhlasových her i knížek pro děti. Většina jeho děl vycházela v samizdatu. *Milostné léto*, *Malomocní*, *Markétin zvěřinec* (vše v roce 1972), *Amerika* (1974), *Stojí, stojí šibenička* (1978), *Franz a Felice* (1986) a jiné. V roce 1998 napsal humanistické vyprávění coby doprovod k obrázkové knize, jakési privátní kronice koncentračního tábora v Terezíně od pražského výtvarníka a grafika Bedřicha Fritty, s názvem *O chlapci, který se nestal číslem*.

Kniha, která mi v prvním okamžiku – trochu nadneseně – připomněla *Malého prince* A.S.Exupéryho (a to nejenom krásnými kresbami), je velmi zvláštním a osobitým dílem. Už jen představa toho, že samotné dílo vznikalo vlastně plných 55 let. V letech 1943-1944 nakreslil v Malé pevnosti v Terezíně malíř, grafik a karikaturista Bedřich Fritta (vlastním jménem Fritz Taussig) knihu pro svého syna Tomáška ke třetím narozeninám (22.1.1944), aby mu v ní přiblížil alespoň kousek světa za ostnatým drátem. Svobodný svět, který Tomášek nikdy nepoznal. Tato obrázková kniha přečkala i poslední rok války ukryta v Malé pevnosti, a přežila tak bohužel svého autora, který zemřel v koncentračním táboře Osvětim (26.11.1944). Obrázkovou knihu později vyzvedl Leo Haas, který ji následně předal hlavnímu hrdinovi, jímž nebyl nikdo jiný, než malý Tomáš Fritta Haas.

Malý Tomáš Fritta se dočkal konce války v Malé pevnosti, nicméně jeho matka Hansi zemřela 13.2. 1945 na nález tyfem, a tak malý Tomáš přežil jen díky péči Erny Haasové. Ta ho později se svým manželem, také malířem a přítelem rodiny Frittových, adoptovala. Odtud pak pochází druhé Tomášovo příjmení.

Ale zpět ke knize. Ivan Klíma znal Tomáše Frittu Haase od raného dětství, právě z terezínské Malé pevnosti. Možná proto mohlo i po tolika letech vzniknout tak zvláštní dílo. Už jen když si uvědomíme, jak složitý a v jistém slova smyslu nevhodný námět převedl Klíma do literární podoby dokonce pro toho nejmenšího čtenáře, vytvořil naprosto fantastické dílo, přijatelné pro danou věkovou skupinu, s velkým morálním účinkem, a to byl částečně limitován padesát pět let starými obrázky.

Slovo „limitován“ má ovšem v tomto případě protipól; Klíma byl jistě obrázky také inspirován.

Jediným možným způsobem uchopení tématu války a koncentračního tábora pro tak malého čtenáře či posluchače byla pohádková stylizace. Tu také Klíma vrchovatě využívá. A paradoxně pohádkovost vzbudil a navýšil i zdánlivě banální negací pohádky. *„Pohádky začínají slovy: „bylo nebylo“, a to vlastně znamená, že příběhy, které vyprávějí se nestaly, někdo si je vymyslel.“* [21] *„Třeba vám to bude připadat jako pohádka, ale já vím, že to všechno se událo, i když už velice dávno, ještě v době kdy jsem byl tak malý, jako jste teď vy.“* [22]

[21] FRITTA, B. KLÍMA, I.: *O chlapci, který se nestal číslem*. Praha, Židovské muzeum v Praze 1998, s. 5.

[22] FRITTA, B. KLÍMA, I.: *O chlapci, který se nestal číslem*. Praha, Židovské muzeum v Praze 1998, s.6.

Vrchol negace se projeví později, když Klíma upozorní čtenáře, že opravdu pohádku nevypravuje. „*Vy teď čekáte, že se už konečně objeví statečný rytíř se svou družinou, nějaký bohatýr, který křikne na černého panovníka a jeho zlotřilou družinu: Už dost! Ale nikdo takový se zatím neobjevuje – nevypravujeme přece pohádku, ale příběh z války, která se doopravdy udála.*“ [23] „*Objeví se už konečně statečný rytíř v čele svého vojsky? Už jste zase zapomněli, že navyprávím pohádku.*“ [24] Tak dle mne Klíma vzbuzuje ve čtenáři zvědavost, jestli nám ten dobrý vypravěč pohádku vypráví, nebo ne, a přitom ve čtenáři udržuje naději, že se to vše doopravdy někdy dávno stalo, a tedy i znovu stát může.

Ovšem další rysy pohádky jsou mnohem patrnější a nejsou tak diskutabilní jako můj subjektivní náhled na autorovu negaci. Dokladem je třeba časté opakování předchozích vět vždy se zvyšujícím se napětím a silící myšlenkou „...byli mezi nimi doktoři i kováři, holiči i hlídači zvířat v zoo, šoféři, advokáti i školáci a učitelé...malíři, jejich manželky a děti, které se jim narodily, i ty co se jim snad narodí.“ [25]

„*Všechny zkrátit o hlavu, opakovali si. To znamená: doktory a kováře a holiče, hlídače zvířat v zoo, šoféry, advokáty i školáky a učitele,...malíře, jejich manželky a jejich děti.*“ [26] .

Pohádkovost podtrhuje jednoznačným rozdělením postav na dobré a zlé. Dobří lidé zavření ve vězení černým panovníkem a proti nim právě černý panovník, černí úředníci jako symbol zla. Nakonec i v samotném závěru, kdy se sice neobjeví statečný rytíř v čele svého vojska, aby vysvobodil malého Tomáška a jeho rodiče ze zajetí černého vládce a dětskému čtenáři tak není nabídnuto očistění a východisko, předloží čtenáři Klíma dokonale vypilované slůvko „MÍR“, které v rovině příběhu pohádkovost nejenom drží, ale dokonce podtrhuje. A přitom Klímovo slovo „MÍR“ nic neztrácí ze své opravdové myšlenkové hodnoty lidského bytí ve svobodné zemi a svobodném světě.

[23] FRITTA, B. KLÍMA, I.: *O chlapci, který se nestal číslem*. Praha, Židovské muzeum v Praze 1998, s. 14.

[24] FRITTA, B. KLÍMA, I.: *O chlapci, který se nestal číslem*. Praha, Židovské muzeum v Praze 1998, s. 35.

[25] FRITTA, B. KLÍMA, I.: *O chlapci, který se nestal číslem*. Praha, Židovské muzeum v Praze 1998, s. 7-8.

[26] FRITTA, B. KLÍMA, I.: *O chlapci, který se nestal číslem*. Praha, Židovské muzeum v Praze 1998, s. 8.

Malé čtenáře si Klíma také získává od samého počátku opakovaným přesvědčováním, že ten příběh je vlastně o nich, o tak malých dětech. „ *To bylo za války. Byl jsem tehdy asi tak starý, jako jste dnes vy.*“ [27] *“Napadá mě, že bych vám měl něco o té době, kdy jsem byl tak starý jako teď vy,....Třeba vám to bude připadat jako pohádka, ale já vím, že to všechno se událo, i když už velice dávno, ještě v době kdy jsem byl tak malý, jako jste teď vy.”* [28] *“Ocitl jsem se na něm i já, který jsem byl tehdy tak starý, jako jste dnes vy....”* [29]

Klíma tak zasadil malého čtenáře přímo do děje a nutí ho přirovnávat mezi vlastními zážitky a zkušenostmi a zážitky malého hrdiny, neboť i když byl Tomášek stejně malý, jako jsem teď „já“ – čtenář, „.... nikdy nejedl čokoládu, oříšky nebo pražené vločky. „ [30], ale „já“ tohle všechno přeci znám. Tak Klíma rafinovaně a nikterak hrůzostrašně přesvědčuje čtenáře, že válka není rozhodně krásná a příjemná.

Čtenáři Klíma podřizuje vše, a tak prokládá pasáže vyprávěné dospělými vypravěči (vypravěč, maminka) místy vyprávěnými malým Tomáškem např., když si ve snu představuje, jak utíká z vězení v převlecích nádražáka, velkého detektiva, slavného boxera a generála.

Dále dospělé vypravěče nahrazuje vodou, která dětsky fantazíruje o své cestě od Černého útesu až na souš, kde pomůže žíznícím lidem. Klíma tak dociluje ještě jedné velmi důležité věci; myšlenku o nesmyslnosti války, zavírání lidí a jejich týrání zabaluje do jemného encyklopedického poznání.

[27] FRITTA, B. KLÍMA, I.: *O chlapci, který se nestal číslem*. Praha, Židovské muzeum v Praze 1998, s. 5.

[28] FRITTA, B. KLÍMA, I.: *O chlapci, který se nestal číslem*. Praha, Židovské muzeum v Praze 1998, s. 6.

[29] FRITTA, B. KLÍMA, I.: *O chlapci, který se nestal číslem*. Praha, Židovské muzeum v Praze 1998, s. 7.

[30] FRITTA, B. KLÍMA, I.: *O chlapci, který se nestal číslem*. Praha, Židovské muzeum v Praze 1998, s. 16.

Příkladem je třeba Tomáškovy snivé přemítání inspirované otcovými obrázky „...že se musí dostat až někam do kraje dlouhých zim mezi eskymáky, anebo naopak do kraje věčného horka mezi opravdové černochoy, anebo ještě dál, až někam mezi žluté Číňany anebo mezi rudé Soluxy či Cherokeeze,...“ [31]

Tato předchozí věta skrývá ještě jeden velký podtext, a to globální. Lidé jsou na světě různí: žlutí, černí, rudí, a tak někoho někam zavřít jen proto, že je jiný, sice není vlastně problém, ale velký nesmysl. „...a hned začali připravovat seznam lidí, kteří se jim zdáli poctiví, moudří a čestní, a těch, co věřili v Boha namísto v černého panovníka, a těch, co měli kudrnaté vlasy, a těch, co nechtěli válku, a těch, co měli velké nosy, a těch, co jejich rodiče měli kudrnaté vlasy anebo velké nosy, a ještě spousty jiných.“ [32]

Klímovo dílo doprovázející Frittovy obrázky je ucelené, poutavé a velmi morální. Válka, předložená malému čtenáři ve značně stylizované podobě, však nic neztrácí ze svých odstrašujících odkazů. Snad jedinou drobnou vadu, jinak velmi povedeného díla, bych viděl v přebalu knihy. Nejmenší čtenář si vybírá v první řadě očima. Osobně bych volil pestřejší barevnou kombinaci, snížil počet obrázků na přebalu a zvětšil jejich velikost.

Velmi mě mrzí, že se takováto kniha nedočkala většího nákladu. Je mi jasné, že Židovské muzeum v Praze si nemohlo dovolit mnoho výtisků, ale někdo by si měl uvědomit, že právě tak zdařilé dílo, jako je kniha *O chlapci, který se nestal číslem*, je jednou z cest, jak nezapomenout na to, že kdysi byla válka a nikomu nic dobrého nepřinesla. A s trochou nadsázky by tuto knihu měli vedle kříd vlastnit všichni učitelé a učitelky prvních tříd, aby svým žákům mohli užitečně předčítat.

[31] FRITTA, B. KLÍMA, I.: *O chlapci, který se nestal číslem*. Praha, Židovské muzeum v Praze 1998, s. 38.

[32] FRITTA, B. KLÍMA, I.: *O chlapci, který se nestal číslem*. Praha, Židovské muzeum v Praze 1998, s. 7.

IV. ZÁVĚR

4.1. Návraty spisovatelů k tématu

První a největší vlna přichází samozřejmě hned po válce a nelze ji ani nazvat návratem, ale přirozenou reakcí. Objevují se knihy od autorů vydávajících již před válkou (Drda, Říha, Pleva....) i autorů začínajících (Bezděková). V této první vlně se také objevují všechna témata (od Rudé armády přes partyzány, až k životu za protektorátu). V tomto prvním období píší autoři volně, bez větších tlaků politických sfér.

Dnes se může zdát, že po upevnění komunistické moci po roce 1948 zájem o toto téma opadl. Ale opak je pravdou. Vychází velké kvantum knih ovšem tak nevalné úrovně, že jsou dnes takřka zapomenuty. Celkově v literatuře dochází k do té doby nevídaným změnám. Prvně se objevuje státní cenzura a pomalu se tedy vytrácí svoboda slova. Na I. Sjezdu českých spisovatelů v roce 1949 byl vytyčen jako hlavní (bohužel také jediný možný) umělecký směr *socialistický realismus*. Tento směr se ve válečné literatuře vyznačuje především v charakteristice hrdiny, který přejímá tzv. „timurovský vzor“ agitačního charakteru, kdy i malé dítě dokáže velké věci. Jasným příkladem jsou Marešovy knihy *Pískle, Práce*. Z předem daných šablon se na konci padesátých let vymyká osobité dílo Jana Otčenáška *Romeo, Julie a tma* s křehkou židovskou tematikou, a i přesto, že se jedná o neintencionální literaturu, jde o tak zdařilé dílo, že se později dostává do dětských čítanek.

Ohromný vliv Fučíkova kultu a nepřeberná kvanta sovětské překladové literatury oslavující partyzány a Rudou armádu měly za následek v padesátých i šedesátých letech takřka neměnný nekonečný příval literatury pro mládež s tematikou druhé světové války, i když v letech šedesátých už zájem autorů upadá.

I tak Procházkova kniha *Ať žije republika* z roku 1965 zapůsobila jak zapomenutá válečná mina. Její naturalismus a osobitá skutečnost si u čtenářů vynutily nebývalou pozornost. Bohužel jen do doby, než byla na konci šedesátých let zakázána. Procházka ji mohl vydat díky XX. sjezdu KSSS, kde došlo k odhalení Stalinových zločinů, a poté pak k pozvolnému uvolnění atmosféry nejenom v literatuře.

Další velká vlna přichází v sedmdesátých letech, a to hned ze dvou důvodů: autoři, kteří zažili válku jako deseti-patnáctileté děti se začínají v literatuře prosazovat a mnohdy tak využívají vlastních zážitků a do literatury přinášejí nové pohledy a postupy. Druhým, a jistě pádnějším důvodem je třicáté výročí osvobození naší vlasti Rudou armádou. Opět se objevují veškerá témata i knihy pro všechny věkové kategorie, ale na mnohých je patrný rukopis silného komunistického režimu, cenzury a ohromného vlivu SSSR. Režim nutil autory psát doslova na zakázku.

V osmdesátých letech pak velmi rychle opadá zájem o toto téma, a tak knihy jako *Jakub a Ingrid* (1980) od V. Klevise či *Malý muž a velká žena* (1982) V. Sládkové jsou jen velmi milé zpestření v literatuře pro děti a mládež.

Po roce 1989 je zájem autorů opět nevelký, a trůfám si odhadnout, že se toto téma v knihách pro děti a mládež bude objevovat stejně poskrovnu, jako šafrán na našich zahradách a loukách. Přesto se i v devadesátých letech objevilo několik nových knih (*Zakázané holky* od Hany Bořkovcové, *Bára* Zdeňky Psůtkové, Klímova kniha *O chlapci, který se nestal číslem.*)

4.2. Změny v přístupu k tématu

Tuto kapitolu jsem rozdělil do několika podkapitol, neboť změny v přístupu v jednotlivých obdobích jsou značné. Jednotlivá období se odlišují v různých aspektech. Těm pak musím věnovat samostatné podkapitoly. První tvoří jednoduchý chronologický přehled vývoje podle jednotlivých změn v přístupu.

4.2.1. Chronologický vývoj

V prvních poválečných letech (1945 – 1948) autoři vkládali do svých děl většinou bezprostřední zážitky (Fučík, Drda). Válka byla stále všude cítit v podobě lidských ztrát, rozbitých rodin, zbořeníšť, ekonomických problémů. A tak se není čemu divit, že toto období bylo jedním z nejlodnějších a objevují se knihy s trvalou uměleckou hodnotou, někdy až nadčasové (Drdova *Němá barikáda*, Langerovy *Děti a dýka*), ale také povídky a příběhy těžící z chytlavého tématu, avšak bez větší literární úrovně, které jsou dnes takřka zapomenuty.

V tomto prvním období se objevují veškerá témata s válkou související: osvobození, Rudá armáda, protektorát Čechy a Morava, partyzáni, převýchova českých dětí v Německu, stejně tak jako knihy pro čtenáře všech věkových skupin od *Janíčka* Kamily Sojkové pro nejmenší přes Bezděkové *Říkali mi Leni*, až k Drdovi či Fučíkovi pro čtenáře nejstarší.

V padesátých letech se přístup mění. Je tu silný vliv překladové sovětské literatury a česká ji mnohdy nuceně kopíruje. Doba si žádá hrdiny, vzorné chlapce, a propagaci strany. Zářným příkladem jsou Marešovy knihy *Pískle* (1951) a *Práce* (1959). Hrdinové jsou v nich „střiženi“ podle šablony vynucené dobou: čestní, vzorní, cílevědomí, tak jako partyzáni a nepřekonatelná Rudá armáda.

V šedesátých letech zájem autorů o téma upadá. Po, již několikrát zmiňované, XX. sjezdu KSSS došlo k uvolnění atmosféry. Objevují se nové pohledy kritizující jak Rudou armádu, tak české obyvatelstvo za války (J. Procházka, *Ať žije republika*).

V sedmdesátých a osmdesátých letech psali autoři s větším odstupem od válečných událostí. Objevují se nové pohledy: příčiny války, zábor pohraničí, protektorát – jeho vznik. Třicáté výročí osvobození Československa má za následek ohromnou vlnu knih s tímto tématem objednaných přímo režimem. Dobu osvobození si vybírají Říha (*Dva kluci v palbě*), Horelová (*Čas ohně, čas šeríku*) nebo Vyhlídal (*Kluci z horní ulice*).

Autoři opět často využívají svých vlastních zážitků, neboť jde částečně o generaci autorů, kteří zažili válku jako malé děti a právě nyní vstupují do literatury, kam přinášejí nové postupy, náhledy, nové koncepce.

Nicméně ani v letech sedmdesátých nepíší všichni jen o Rudé armádě. Zářným příkladem je Horelová a její volně komponovaná trilogie (*Zdivočelá voda* (1973), *Strhané hráze* (1978), *Potopa* (1979)), kde popisuje nepokoje v pohraničí na samém počátku války. České pohraničí v posledních měsících před vypuknutím války si vybrala také Věra Sládková v povídce *Poslední vlak z Frývaldova* (1974) i ve volném pokračování nazvaném *Pluky zla* (1975).

Nové čtenáře oslovily v devadesátých letech knihy Hany Bořkovcové a Zdeňky Psůtkové. Obě autorky nově použily formu dívčího románu. V knihách pak řeší všednodenní starosti dospívajících dívek v protektorátu.

Podobně novým a ojedinělým přístupem se prosazuje na konci let devadesátých Ivan Klíma s knihou *O chlapci, který se nestal číslem* (1998), když děj zasazuje za zdi koncentračního tábora v Terezíně. Vše zvládl s nevídanou bravurou, a to i přesto, že příběh stylizoval pro toho nejmenšího čtenáře.

4.2.2. Vývoj hlavního hrdiny

Velmi zajímavý je vývoj hlavního hrdiny. Na něm jsou jasně patrné různé vlivy. Hlavní vliv měla politická situace u nás. Hned po válce se objevuje dětský hrdina většinou vnímaný jako oběť doby, nebo „...je stylizován do typu vědomého hrdiny přerůstajícího do vzoru – do symbolu bojovníka.“ [11] Tak ho vnímá Pleva (*Budík*), Sojková (*Janíček*) či zcela jasně Bezděková, když popisuje poněmčování malé Leni (*Říkali mi Leni*).

[11] URBANOVÁ, S.: *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc, Votrobia 2003, s.43-44.

Ale již hned po válce se objevuje jakýsi model „partyzánek“. Setkáváme se s ním třeba u Říhy (*Na útěku*). Ten jasně vytváří model nerovného zápasu dobra se zlem, kolektivizaci s velkou důvěrou ve stranu a vítězství dobra – strany.

V padesátých letech se hrdina „partyzán“ zoceluje v důsledku silného vlivu sovětské překladové literatury a i čeští hrdinové přebírají jakýsi „timurovský“ vzor, kdy je hrdina super čestný, kdy i malé dítě dokáže velké věci. Velmi, a bohužel jednoznačně a jednostranně, tíhnou autoři i jejich hrdinové k oslavě Rudé armády a komunismu. Jasným příkladem takovýchto hrdinů jsou postavy z knihy *Pískle* od J. Mareše.

Podobný tlak na hrdiny se projevuje i v letech sedmdesátých, kdy byla většina autorů „násilně“ oslovena k napsání knih ke třicátému výročí osvobození Rudou armádou. A tak Říha či Vyhlídal opět oprašují vzorné hrdiny, ale již se nejedná o tak „radikální“ vzor, ale dochází k polidštění hrdinů, bojujících o vlastní život místo toho, aby zachraňovali válečnou situaci.

Od podobně daného vzoru se osvobozuje v té době Eliška Horelová. Ve své trilogii *Zdivočelá voda, Strhané hráze a Potopa* stvořila hrdinu „obyčejného“. Žádného reka za každou cenu. Použila děti, jakých i dnes běhají spousty a řeší podobné starosti i humorné příhody. I když se u nich projevuje strach z budoucnosti, neboť jejich vlast právě zabírá mnohem větší stát, neztrácejí humor ani dětskost.

Tento lidský a přirozený hrdina krystalizuje v devadesátých letech v knihách Bořkovcové a Psůtkové. Obě vytvořily hrdinky se všednodenními starostmi dospívajících dívek, kterým i knihy věnovaly.

4.2.3. Role Rudé armády

Po roce 1945 byla brána Rudá armáda jako „armáda osvoboditelka“. Národ opilý svobodou ji bral zcela přirozeně jako kladného hrdinu. A tím měla po upevnění komunistické moci i zůstat. V padesátých letech a v první polovině let šedesátých se objevovala Rudá armáda jako nepřekonatelná a jedinečná a vždy jako jediná vítězná armáda. Západní spojenecké armády se díky cenzuře v literatuře pro děti a mládež v té době vůbec neobjevily.

První průlom nastává vydáním Procházkovy knihy *Ať žije republika* v roce 1965. Ten prvně upozornil na fakt, že i armáda osvobozující naše území byla stejně krutá a nemilosrdná jako armáda fašistická. Kradla, znásilňovala, vraždila. Taky byla Procházkova kniha po roce 1968 zakázána.

Pozdější autoři se otázce osvobození nevěnují přímo. Mění se přístup k tématu. Autory zajímá vznik protektorátu, život v něm a Rudá armáda se pak v sedmdesátých letech a letech následující stává prostě jen dějepisným faktem.

4.2.4. Pohled na osvobození

Osvobození velmi koresponduje s postavením Rudé armády a její proměnou. Přirozeně se projevuje hned po válce. A až do sedmdesátých let, kdy se Horelová zmiňuje o americké armádě (*Čas vůně, čas šeráků*), je osvobození chápáno jako akt Rudé armády a povětšinou spojováno s Prahou a okolím.

Mareš a později Drda spojují osvobození s československým praporem postupujícím přes Dukelský průsmyk a Slovensko do Čech. Oba tito autoři líčí osvobození jako krutou válečnou mašinerii, na rozdíl třeba od Horelové, která líčí dobu osvobození jako zmatek národa čekajícího na svobodu.

Zajímavý pohled na osvobození přináší Klevis, který v knize Jakub a Ingrid konfrontuje utrpení civilního obyvatelstva v bombardovaném Německu s jediným „válečným“ dnem rodné Jakubovy vesnice. S dnem osvobození, kdy se její obyvatelé prvně strachují o vlastní život. Na konci války.

4.2.5. Židovská problematika

Židovská tematika se objevuje kupodivu až v druhé vlně na konci padesátých let, kdy roku 1958 vydal Jan Otčenášek knihu *Romeo, Julie a tma*. A to i přesto, že se českého národa velmi dotýkala. Možná by bylo přesnější říci, že v literatuře pro děti a mládež se vlastně objevuje až v letech devadesátých u Bořkovcové (*Zakázané holky*), neboť Otčenášekova kniha se řadí do literatury neintencionální, podobně jako knihy Arnošta Lustiga (*Motlitba pro Kateřinu Horovitzovou, Dita Saxová, Démanti noci*), které jsou výhradně zaměřeny na židovskou tematiku.

Paradoxem tedy je, že ze tří knih pro děti z devadesátých let řeší židovskou problematiku hned dvě (*Zakázané holky*, *O chlapci, který se nestal číslem*). A k tomu musíme připočíst opět neintencionální dílo *Nemilovaná* od A. Lustiga, které si mládež oblíbila.

Rasová otázka je velmi ožehavé téma, ale jak předvedl Otčenášek, Bořkovcová a v neposlední řadě Klíma, může být i pro dětského čtenáře velmi zajímavé a poučné.

4.2.6. Kolaborantství

Velmi zvláštním, ale i závažným tématem je kolaborace. Setkáváme se s ní již od Fučíkovy „poslední“ reportáže, kde Mirek vyzradil své kamarády. Ale jak se dozvídáme v polovině devadesátých let dvacátého století v knize od Františka Janáčka a kolektivu, (*Reportáž, psaná na oprátce / První úplné, kritické a komentované vydání*) i samotný Fučík mluvil a uvádí to i v rukopise. Staví nás tak před problematiku chápání kolaborace. Kdo je kolaborant? Určitě člověk, který zradí a udá vlastní druhy, člověk, který zradí vlast. Je kolaborantem žena zamilovaná do cizího vojáka? Vězeň, který udal mrtvého kamaráda jen proto, aby žil o den déle? Dnes si o tom každý může rozhodnout sám, ale po osvobození tomu tak nebylo. Šest let týraný národ chtěl své viníky, své oběti. A díky davové psychóze si mnohé našel. Někdy pro některé přihlížející až nečekaně. Jak bravurně líčí Procházka v knize *Ať žije republika*, když malý Olin jen nechápavě přihlíží davu lynčujícího jeho dobrého přítele Vitlicha, přítele, jenž mu byl vždy nápomocen. Vitlich končí nakonec svůj život sám skokem do studně a paradoxně tak na chvíli dostává dav do situace sprostých vrahů. A většina těch vrahů si v dané chvíli i uvědomuje cynismus svého počínání, vždyť právě Vitlich za války přišel o svůj statek, žena se mu oběsila na stromě a on umírá jen proto, že byl často u německého sedláka Singera.

Nicméně negativní hrdina kolaborant - zrádce - se objevuje v mnoha knihách. Klasický donašeč se objevuje u Fučíka, Drdy, Otčenáška, Procházky či Vyhlídala. Psůtková pro změnu ukazuje kolaboranta který v knize *Bára* odchází rodiče Zrzky dobrovolně pracovat do Německa, aby se prostě a jednoduše měli lépe.

4.2.7. Shrnutí změn v přístupu k tématu

Na uvedených aspektech jsou, dle mého názoru, nejpatrnější změny v přístupu k tématu. Jistě by se daly nalézt další (vliv překladové sovětské literatury, zmínky o americké armádě, tlak KSČ na autory – psaní na zakázky aj.), ale myslím, že nejdůležitější vlivy a období tlaku na autory byly uvedeny. Nehledě na to, že tlaky na autory se vlastně zopakovaly v době normalizace stejně jako např. největší vliv překladové sovětské literatury, který byl v padesátých a sedmdesátých letech. To se následně projevilo, jak jsem již napsal, v roli Rudé armády nebo ve vývoji hlavního hrdiny.

4.3. Závěr

Za uplynulých šedesát let se mohl malý čtenář setkat s velkou řadou knih zaobírajících se druhou světovou válkou. Literatura nám přinesla mnoho pohledů. A postupem času obsáhla veškerou problematiku s válkou související. Těžko předpokládat, že se v následujících letech objeví nový pohled či přístup, ale po tom, co se povedlo Bořkovcové nebo Klímovi, se nechme překvapit.

Válečná literatura je v próze pro děti a mládež zastoupena četně. Mnoho knih je opravdu kvalitních (*Říkali mi Leni, Dva kluci v palbě, Ať žije republika, Zdivočelá voda, Zakázané holky atd.*) a mohou oslovit všechny čtenářské skupiny. Nicméně je i mnoho svazků, které již dnes patří takřka k zapomenutým (*Budík, Na útěku, Kluci z horní ulice a jiné.*).

Zastoupení v čítankách bohužel klesá a malý čtenář je tak odkázán na domácí knihovničky, kde se snad ještě přeci jen setká s Drdou, Bezděkovou či jinými autory, nebo na doporučení knihovnic a učitelů. Starší učitelé jistě ještě dnes znají spoustu děl, která mohou doporučit, ovšem obávám se, že začínající pedagogové budou mít v takových znalostech značné mezery. A vůbec by asi neškodilo, kdyby válečná literatura byla jednou z otázek při zkouškách.

V. Použitá literatura

Odborná literatura:

- FIALOVÁ, Z. PODZIMEK, J.: *Čítanka s literární výchovou pro 5. ročník ZŠ*. Praha, Moby Dick 1997.
- FIALOVÁ, Z. PODZIMEK, J.: *Čítanka s literární výchovou pro 6. ročník ZŠ*. Praha, Moby Dick 1997.
- FIALOVÁ, Z. PODZIMEK, J.: *Čítanka s literární výchovou pro 7. ročník ZŠ*. Praha, Moby Dick 1998.
- FIALOVÁ, Z. PODZIMEK, J.: *Čítanka s literární výchovou pro 8. ročník ZŠ*. Praha, Moby Dick 1998.
- FIALOVÁ, Z. PODZIMEK, J.: *Čítanka s literární výchovou pro 9. ročník ZŠ*. Praha, Moby Dick 1998.
- HAMZOVÁ, M.: *Čítanka pro 6. ročník ZŠ a pro primu osmiletého gymnázia*. Havlíčkův Brod, Fragment 1997.
- HAMZOVÁ, M. ŽÁČEK, J. MĚCHUROVÁ, A.: *Čítanka pro 7. ročník ZŠ a pro sekundu osmiletého gymnázia*. Havlíčkův Brod, Fragment 1998.
- HAMZOVÁ, M. ŽÁČEK, J.: *Čítanka pro 8. ročník ZŠ a pro tercii osmiletého gymnázia*. Havlíčkův Brod, Fragment, 1998.
- CHALOUPKA, O. VORÁČEK, J.: *Kontury české literatury pro děti a mládež*. 2. vyd. Praha, Albatros 1984.
- JANÁČEK, F. A KOL.. *Reportáž, psaná na oprátce/První úplné, kritické vydání*. TORST, 1995.
- KOLEKTIV AUTORŮ.: *Čeští spisovatelé pro děti a mládež*. Praha, Albatros 1985.
- KOLEKTIV AUTORŮ.: *Literární výchova pro 5. ročník*. 7. vyd. Praha, SPN 1988.
- KOLEKTIV AUTORŮ.: *Literární výchova pro 6. ročník*. 7. vyd. Praha, SPN 1989.
- KOLEKTIV AUTORŮ.: *Literární výchova pro 7. ročník*. 3. vyd. Praha, SPN 1985.
- KOLEKTIV AUTORŮ.: *Literární výchova pro 8. ročník*. 3. vyd. Praha, SPN 1985.
- KOLEKTIV AUTORŮ.: *Slovník české prózy 1945-1994*. Ostrava, Sfinga 1994.
- PaedDr. HAMZOVÁ, M. CSc. Mgr. HUTAŘOVÁ, I.: *Čítanka pro 5. ročník ZŠ*. Havlíčkův Brod, Fragment 2004.
- PhDr. ŠTEPÁNEK, L, Ph.D.: *Čítanka plná pokladů pro 2. ročník*. Liberec, Dialog 2000.
- PhDr. ŠTEPÁNEK, L, Ph.D.: *Čítanka plná pokladů pro 3. ročník*. Liberec, Dialog 2000.
- PhDr. ŠTEPÁNEK, L, Ph.D.: *Čítanka plná pokladů pro 4. ročník*. Liberec, Dialog 2000.
- PhDr. ŠTEPÁNEK, L, Ph.D.: *Čítanka plná humoru pro 5. ročník*. Liberec, Dialog 1999.
- PhDr. ŠTEPÁNEK, L, Ph.D.: *Čítanka plná humoru pro 6. ročník*. Liberec, Dialog 1999.
- PhDr. ŠTEPÁNEK, L, Ph.D.: *Čítanka plná humoru pro 8. a 9. ročník*. Liberec, Dialog 1997.
- PhDr. ŠTEPÁNEK, L, Ph.D.: *Čítanka plná příběhů pro 9. ročník*. Liberec, Dialog 2003.

URBANOVÁ, S.: *Meandry a metamorfózy dětské literatur*. Olomouc, Votobia 2003.
URBANOVÁ, S.: *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století*.
Olomouc, Votobia 2004.
WILLMOT, H, P. a kol.: *Druhá světová válka*. Praha, Euromedia Group k.s. 2005.

Beletrie:

BEZDĚKOVÁ, Z.: *Říkali mi Len*. 6. vyd. Praha, Albatros 1975.
BOŘKOVCOVÁ, H.: *Zakázané holky*. Albatros. Praha 1995.
DRDA, J.: *Němá barikáda*. 24. vyd. Praha, Československý spisovatel 1978.
FRITTA, B. KLÍMA, I.: *O chlapci, který se nestal číslem*. Praha, Židovské muzeum
v Praze 1998.
FUČÍK, J.: *Reportáž psaná na oprátce*. 25. vyd. Praha, Československý spisovatel 1985.
HAVEL, A. TŘEŠŇÁK, Z.: *Borisek*. Severočeské nakladatelství Siréna. 1968.
HORELOVÁ, E.: *Čas ohně, čas šeríku*. Praha, Albatros 1976.
HORELOVÁ, E.: *Kluci ze zabraného*. Praha, Albatros 1982.
HORELOVÁ, E.: *Potopa*. Praha, Albatros 1979.
HORELOVÁ, E.: *Strhané hráze*. Praha, Albatros 1978.
HORELOVÁ, E.: *Zdivočelá voda*. Praha, Albatros 1973.
KLEVIS, V.: *Jakub a Ingrid*. 2. vyd. Praha, Albatros 1988.
KŘENEK, P.: *Ondřejovo srdce*. Praha, Albatros 1977.
LANGER, J.: *Děti a dýka*. 2. vyd. Praha, Albatros 1969.
LUSTIG, A.: *Tma nemá stín*. Praha, Hynek, s. r. o.
MAREŠ, J.: *Pískle*. Praha, Státní nakladatelství dětské knihy 1952.
MAREŠ, J.: *Práce*, 5. vyd. Praha, Albatros 1985.
OTČENAŠEK, J.: *Romeo, Julie a tma*. 8. vyd. Praha 1, Československý spisovatel 1982.
PLEVA, J, V.: *Budík*. 5. vyd. Praha, Albatros 1973.
PSŮTKOVÁ, Z.: *Bára*. Praha, Albatros 1997.
PROCHÁZKA, J.: *Ať žije republika*. 2. vyd. Praha, SPN 1966.
ŘÍHA, B.: *Dva kluci v palbě*. 2. vyd. Praha, Albatros 1980.
SLÁDKOVÁ, V.: *Malý muž a velká žena*. 3. vyd. Opava, OPTYS 1995.
SLÁDKOVÁ, V.: *Pluky zla*. Brno, Blok 1975.
SLÁDKOVÁ, V.: *Poslední vlak z Frývaldova*. Brno, Blok 1974.
SOJKOVÁ, K.: *Janíček*. Praha, Státní nakladatelství dětské knihy, n.p. 1958.
SOSNAR, J.: *Jurášek*. 5. vyd. Praha, Svoboda 1971.
VYHLÍDAL, Z.: *Kluci z horní ulice*. Ostrava, Profil 1975.

Časopisy:

DITMAR, R.: *Život jako stav obležení*, Nové knihy. č. 29 (19950802), s. 7.

ISSN 0322-922X

NIKLOVÁ, Z.: *Dvakrát z Albatrosu*, Tvar. roč. 6, č. 17 (19951019), s. 21.

ISSN 0862-657X

ŠIMŮNEK, J.: *Bářin příběh*, Slovo. Praha. roč. 89, č. 240 (19971013), s. 8.

ISSN 0231-732X

ŠIMŮNEK, J.: *Příběh o Zakázaných holkách*, Svobodné slov. roč. 87, č. 214 (19950913),

s. 8. ISSN 0231732X

VESELÁ, J.: *Dospívání dívky Bány*, Slovo. Praha. roč. 89, č. 173 (19970726), s. 8.

ISSN 0231-732X

VI. PŘÍLOHY

5.1. Příloha č. 1 - Knihy pro děti a mládež s tematikou druhé světové války

Pokusil jsem se chronologicky seřadit knihy pro děti a mládež s tematikou druhé světové války. Seznam je řazen rokem prvního vydání, pak následuje autor a název díla. Uvádím zde veškeré knihy nacházející se v mnou prostudované odborné literatuře, a zdaleka to nejsou všechny vydané knihy s válečnou tematikou. Mnohé z nich se mi nepodařilo ani v okolních knihovnách nalézt.

1945 J. Fučík, *Reportáž, psaná na oprátce*

1946 F. Langer, *Děti a dýka*

B. Říha, *Na útěku* (v roce 1961 vydáno pod názvem *Stázka*)

J. Drda, *Němá barikáda*

1947 K. Sojková, *Janíček*

1948 Z. Bezděková, *Říkali mi Leni*

J. V. Pleva, *Budík* (přepracováno 1954)

1949 B. Říha, *Povstání na horách*

1951 J. Sosnar, *Jurášek*

1952 J. Mareš, *Pískle*

1958 J. Otčenášek, *Romeo, Julie a tma*

1959 J. Mareš, *Pískle*

1965 J. Procházka, *Ať žije republika*

1968 A. Havel, Z. Třešňák, *Borisek*

1971 J. Průša, *Mlčet až do konce války*

L. Romportlová, *Zapomenutá chuť čokolády*

1973 E. Horelová, *Zdivočelá voda*

1974 V. Sládková, *Poslední vlak z Frývaldova*

1975 B. Říha, *Dva kluci v palbě*

V. Krupka, *Neznámí hrdinové*

V. Landa, *Zásah v pravou chvíli*

D. Šajner, *Takový nádherný kus cesty*

Z. Vyhlídal, *Kluci z horní ulice*

V. Sládková, *Pluky zla*

- 1976 A. Kratochvílová, *Pampeliškové ráno*
- 1977 E. Horelová, *Čas ohně, čas šeríků*
P. Křenek, *Ondřejovo srdce*
J. Mikula, *Děti za mřížemi*
- 1978 E. Horelová, *Strhané hráze*
B. Nohejl, *Adieu, mládí*
- 1979 E. Horelová, *Potopa*
P. Křenek, *Devět Mortinových dnů*
J. Budová, *Dýka*
- 1980 J. Horský, *Cestou odvahy*
V. Přibský, *Můj zcela nevhodný kamarád*
V. Klevis, *Jakub a Ingrid*
- 1982 E. Horelová, *Kluci ze zabraného*
V. Sládková, *Malý muž a velká žena*
- 1995 H. Bořkovcová, *Zakázané holky*
- 1997 Z. Psůtková, *Bára*
- 1998 I. Klíma, *O chlapci, který se nestal číslem*

5. 2. Příloha č. 2 – Sledovanost seriálu *Vlak dětství a naděje*

V této příloze předkládám výsledky sledovanosti seriálu *Vlak dětství a naděje*, které byly 20. 2. 2006 na internetové stránce WWW. *Ceskatelevize.cz/ct/sledovanost/byli-jsme-pritom/vlak_2005.pdf*. Seriál byl natočen Karlem Kachyňou již v roce 1984 podle románů *Poslední vlak z Frývaldova* a *Pluky zla*. V hlavních rolích se zaskvěly: Helena Růžičková, Stanislav Zindulka či Tereza Brodská. Po svém uvedení v roce 1989 pomohl film k velké popularizaci knih V. Sládkové, autorky obou předloh a díla *Malý muž a velká žena* (1982), které je souborem obou výše uvedených přepracovaných knih.

....Také toto celkově čtvrté uvedení (seriál měl premiéru na jaře roku 1989), jež je prvním vysíláním po smrti Heleny Růžičkové, nalezlo početný divácký okruh. Z dospělých je vyhledávalo v průměru 1,095. 000, tj. 12,8 % a z řad dětí ve věku 4 až 14 let 89 tisíc, tzn. 7,6 %. Představovalo to v případě dospělých zhruba každého třetího diváka u televizorů a v případě děvočat a chlapců každé cca 37 z každé stovky dětí ve společnosti televize.

VLAK DĚTSTVÍ A NADĚJE přitahoval viditelně více ženy (průměr sledovanosti 14,6% při podílu na publiku 25,02%) než muže (průměr sledovanosti 10,9% při podílu na publiku 30,35%).

Jednotlivé díly seriálu VLAK DĚTSTVÍ A NADĚJE se těšily kolísavé pozornosti, jak je patrné rozpětí sledovanosti 11,6 až 14,0%.

Přehlednou nelze pozoruhodnou skutečnost. Zatímco průměr sledovanosti v roce 2005 ve všech základních diváckých skupinách oproti uvedení v roce 2002 klesl o 2,0 až 2,7 %, průměrná velikost podílu na publiku vzrostla o 1,76 až 6,53%.

Sledovanost = je uváděna v % z potencionálního publika celé sociodemografické skupiny.

Podíl na publiku = je uváděn v % z diváků konkrétní sociodemografické skupiny v dané době u televizorů.

ODEZVA DĚTÍ NA DRAMATICKÝ SERIÁL VLAK DĚTSTVÍ A NADĚJE

Průměr	Děti 4 až 14 let		4 až 9 let		10 až 14 let	
	Sled v %	Podíl v %	Sled v %	Podíl v %	Sled v %	Podíl v %
2005	7,6	37,41	6,9	45,24	8,2	33,14
2002	10,3	30,88	8,3	28,41	12,4	32,84
Rozdíl	-2,7	+ 6,53	+ 1,4	+ 16,83	- 4,2	+ 0,30

Zdroj: ATO - Mediaresearch

Sled = sledovanost (uváděna v % z potenciálního publika celé sociodemografické skupiny).

Podíl = podíl na publiku (uváděn v % z diváků konkrétní sociodemografické skupiny v dané době u televizorů).

ODEZVA NA DRAMATICKÝ SERIÁL VLAK DĚTSTVÍ A NADĚJE podle věku

VĚK	15-24letí		25-34letí		35-44letí		45-54letí		55-64letí		Senioři 65+	
	Sled v %	Podíl v %	Sled v %	Podíl v %	Sled v %	Podíl v %	Sled v %	Podíl v %	Sled v %	Podíl v %	Sled v %	Podíl v %
Průměr												
2005	6,6	33,53	14,8	44,16	12,8	37,07	12,8	33,48	14,3	28,45	15,3	26,03
2002	9,7	31,78	16,6	37,95	14,2	29,33	15,7	29,83	18,7	29,29	16,2	23,90
Rozdíl	-3,1	+1,75	-1,8	+6,21	-1,4	+7,74	-2,9	+3,65	-4,4	-0,84	-0,9	+2,13

Zdroj: ATO - Mediaresearch

Sled = sledovanost (uváděna v % z potenciálního publika celé sociodemografické skupiny).

Podíl = podíl na publiku (uváděn v % z diváků konkrétní sociodemografické skupiny v dané době u televizorů).

Jak je patrné z tabulek především podíl u dětí v publiku je opravdu vysoký (zejména skupina 4 až 9 let).

5. 3. Příloha č. 3 – Četnost výpůjček u vybraných knih v KVK Liberec

Porovnal jsem četnost výpůjček vybraných knih v dětském oddělení KVK Liberec. U starších knih jsou výpůjčky trošku zavádějící, neboť mnoho čtenářů je má doma ve svém vlastnictví. I přesto některé uvádím, zejména ty, kde mě zarazil nezáměr čtenářů. Sledoval jsem výpůjčky od roku 2002 do března 2006.

Ve svých rozbořech jsem již uvedl výpůjčky knih z konce dvacátého století. Toto porovnání je velmi objektivní, neboť knihy vyšly v rozmezí několika let.

Bára byla zapůjčena 8X, *Zakázané holky* 90X a *O chlapci, který se nestal číslem* 11X. To jednoznačně svědčí o popularitě knihy *Zakázané holky*, i když z mého pohledu je naprosto nejzdařilejší Klímovo dílo *O chlapci, který se nestal číslem*.

Ovšem podobný nepoměr lze nalézt i mezi knihami vyšlými hned po válce. Např. Plevův *Budík* byl zapůjčen pouze 4X, a to ještě k tomu studenty Pedagogické fakulty. Oproti tomu kniha *Říkali mi Leni* byla zapůjčena 67X. Knihu Z. Bezděkové také nejčastěji uváděly dívky v mém dotazníku, kde jsem se v otázce č. 12 ptal: *Četl jsi knihu (příběh) o druhé světové válce? Uveď název díla.*

Z dalších vybraných knih již žádná nedosahuje tak vysoké četnosti jako *Zakázané holky* nebo *Říkali mi Leni*. Nemožu opomenou Fučíkovu „Poslední reportáž“, ta byla zapůjčena 28X, což mě docela překvapilo. Případně mi to hodně na dnešní dobu, kdy Fučík nemá takovou oblibu a jeho kniha se určitě ještě dnes nachází v každé druhé domácnosti. Zklamáním pro mne je velmi povedený román *Ať žije republika*, ten byl zapůjčen 22X. Já bych určitě čekal více. Stejně jako u *Zdivočelé vody* od E. Horelové (6X). To je kniha, která může oslovit širší veřejnost, a přesto se tak bohužel neděje.

Pro zajímavost ještě uvádím *Vlak dětství a naděje*. Sládkové dílo bylo zapůjčeno pouze 3X. Otázkou je, proč? Dal čtenář přednost seriálu, nebo si ji raději zakoupil?

5. 4. Příloha č. 4 - Výsledky analýzy učebnic

Analyzoval jsem záměrně čítanky libereckého vydavatelství DIALOG, dále pak čítanky vydavatelů MOBY DICK a FRAGMENT a tyto tři porovnal s učebnicemi SPN, od něž jsem záměrně použil vydání starší roku 1989. Věnoval jsem pozornost čítankám určeným pátý až osmý ročník. V případě vydavatelů MOBY DICK a DIALOG i čítanky pro devátý ročník.

Začneme vydavatelstvím MOBY DICK . V čítance pro šestou třídu se nachází úryvek z povídky *Smrt krásný srnců* od Oty Pavala, a i přesto, že se jedná o neintencionální literaturu, lze tuto ukázkou počítat. Ovšem to je ze strany vydavatelství MOBY DICK vše.

Trochu lépe je na tom vydavatelství FRAGMENT. To v čítance pro osmou třídu v tematické okruhu *Válka je vůl* mimo zahraničních autorů předkládá žákům úryvky z děl J. Drdy (*Vyšší princip*) a B. Hrabala (*Ostře sledované vlaky*).

Velmi podobně je na tom i liberecký DIALOG. Ten nabízí v čítance pro devátý ročník ukázky z neintencionální literatury J.Škvoreckého (*Těsně před povstáním*) a A. Lustiga (*Hořká vůně mandlí*).

A co porovnání s čítankami vyššími před rokem 1989 v nakladatelství SPN? Válečná tematika se nachází v čítance pro šestý a osmý ročník. V šesté třídě se setkáváme s J. Fučíkem a také Drdovou *Pancéřovou pěstí z Němé barikády*. Dále pak se slovenským autorem Petrem Jilemnickým a úryvkem z knihy *Kronika*. V třídě sedmé nic. O rok později pak žák nachází Fučíkovu *Reportáž, psanou na oprátce*, tedy její část, dále *Vyšší princip* od Drdy a Jilemnického *Kronikou*. Ještě musím podotknout, že válečné literatury je v těchto čítankách mnohem více, jedná se zejména o ruské překlady. Ty se nacházejí dokonce již v pátém ročníku.

Z mého průzkumu vyplývá, že v dnešních čítankách tohoto tématu ubývá. Válečné události nám pak přinášejí převážně autoři, kteří se v „totalitních“ čítankách nevyskytovali. A další velmi zajímavý fakt - v čítankách starých i nových jsou uvedeni povětšinou autoři, kteří svá díla věnovali čtenáři dospělému. Není tu Langer, Bezděková, Říha, Horelová. Kde se s nimi má pak čtenář setkat? Ne všichni učitelé dokážou svým žákům nabídnout podobné kvalitní knihy.

5. 5. Příloha č. 5 – Ukázky dotazníků

5. 6. Příloha č. 6 - Zpracování dotazníků

2. sv. válka je učivem druhé poloviny deváté třídy, přesto jsem se obrátil se svým dotazníkem na děti pátých až devátých tříd a samosebou i na jejich učitele.

Všem jsem položil 12 otázek všeobecného přehledu. Každou otázku jsem hodnotil zvlášť. Děti z pátých až osmých tříd jsem hodnotil mírněji. Co mi stačilo jako správná odpověď, je vždy napsáno v poznámce pod odpovědí. Ve svém průzkumu jsem oslovil 201 dětí a 30 učitelů. V tabulce je uvedeno procento úspěšných odpovědí.

Otázka č.1 Kdy začala a skončila 2. sv. válka?

Odpověď: 1.9. 1938 – 8.(9).5. 1945 (v Evropě) 12.9. 1945 (v Tichomoří)

Poznámka: u dětí 11 až 14 let jsem bral za správnou odpověď jeden z letopočtů.

11 let		12 let		13 let		14 let		15 let	
Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec
11,1%	28,6%	40,0%	41,2%	37,9%	55,0%	65,0%	91,2%	100%	90,9%

Učitelé odpověděli správně v 92,6%.

Otázka č. 2 Který stát rozpoutal 2. sv. válku?

Odpověď: Německo

Poznámka: tato otázka se ukázala jako nejjednodušší.

11 let		12 let		13 let		14 let		15 let	
Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec
66,7%	100%	80,0%	82,4%	79,3%	90,0%	85,0%	100%	100%	100%

Učitelé odpověděli správně ve 100%.

Otázka č. 3 **Jaký byl název České republiky v době 2. sv. války?**

Odpověď: Protektorát Čechy a Morava

Poznámka: u dětí 11 až 14 let jsem bral za správnou odpověď i samotné slovo protektorát, ale i tak bylo správných odpovědí velmi málo.

11 let		12 let		13 let		14 let		15 let	
Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec
0%	6,7%	13,3%	5,8%	6,9%	10,0%	10%	41,7%	77,0%	63,6

Učitelé odpověděli správně ve 100%.

Otázka č. 4 **Kdo byl naším prezidentem během 2. sv. války?**

Odpověď: Emil Hácha (Eduard Beneš)

Poznámka: jako správnou odpověď jsem bral jednoho z uvedených mužů. U učitelů pak oba dva. Opět velmi málo správných odpovědí. Děti nejčastěji uváděly T.G. Masaryka.

11 let		12 let		13 let		14 let		15 let	
Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec
5,6%	0%	26,7%	29,4%	13,8%	35,0%	75,0%	16,7%	77,0%	45,4%

Učitelé odpověděli správně ve 100%.

Otázka č. 5 **Kdo byl Reinhard Heydrich?**

Odpověď: zastupující říšský protektor

Poznámka: toto byla nejtěžší otázka. A ode mne byla i špatně položená, neboť byl to i německý velitel, jak mnohé děti uváděly.

11 let		12 let		13 let		14 let		15 let	
Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec
0%	0%	0%	0%	0%	25%	15%	16,7%	69,2%	45,5%

Učitelé odpověděli správně v 96,3%

Otázka č. 6 **Vyjmenuj významné státy, které se do války zapojily:**

Odpověď: SSSR, Německo, Velká Británie, Francie, Japonsko, Itálie, USA, atd.

Poznámka: za správnou odpověď považuji alespoň dvě země, ale rozhodně mi nestačilo Česko a Slovensko, jak občas někdo napsal.

11 let		12 let		13 let		14 let		15 let	
Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec
33,3%	60,0%	53,3%	70,6%	38,0%	85%	85%	83,3%	84,6%	91,0%

Učitelé odpověděli správně v 92,6%.

Otázka č. 7 **Kde, kdy a kým byla svržena první atomová bomba?**

Odpověď: Hirošima (Japonsko), 6.8. 1945, USA

Poznámka: za správnou odpověď považuji alespoň kde a kým. Zde je patrný veliký rozdíl mezi chlapci a dívkami.

11 let		12 let		13 let		14 let		15 let	
Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec
0%	20%	0%	53,0%	17,2%	45%	30%	58,3%	46,1%	82,0%

Učitelé odpověděli správně v 92,6%%.

Otázka č. 8 **Vyjmenuj dva fašistické vůdce:**

Odpověď: Adolf Hitler, Benito Mussolini, Franco

Poznámka: za správnou odpověď považuji alespoň Adolfa Hitlera. U učitelů samozřejmě minimálně dva vůdce.

11 let		12 let		13 let		14 let		15 let	
Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec
66,6%	80,1%	53,3%	65,7%	65,5%	80,0%	75,0%	100%	69,2%	90,9%

Učitelé odpověděli správně ve 100%.

Otázka č. 9 **Kdo byl povinen nosit žlutou hvězdu?**

Odpověď: Židé

Poznámka: často jsem se setkával s odpověďmi jako generál či šerif, ale i přesto bylo mnoho správných odpovědí.

11 let		12 let		13 let		14 let		15 let	
Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec
38,9%	33,3%	33,3%	58,8%	55,2%	60,0%	55,0%	58,3%	76,9%	81,8%

Učitelé odpověděli správně ve 100%.

Otázka č. 10 **Které české obce byly za okupace vyhlazeny?**

Odpověď: Lidice, Ležáky

Poznámka: Za správnou odpověď považuji alespoň jednu z nich, u učitelů obě.

11 let		12 let		13 let		14 let		15 let	
Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec
27,8%	20,0%	13,3%	11,7%	27,6%	25,0%	50,0%	50,0%	92,3%	72,7%

Učitelé odpověděli správně ve 100%.

Otázka č. 11 **Kam zavírali fašisté své odpůrce a lidi židovské národnosti? Uveď alespoň jeden název.**

Odpověď: Koncentrační tábor, Terezín, Osvětim

Poznámka: Za správnou odpověď považuji uvedení jednoho z názvu (koncentrační tábor nebo např. Terezín).

11 let		12 let		13 let		14 let		15 let	
Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec
54,5%	66,6%	73,3%	64,7%	65,5%	75,0%	80,0%	100%	84,6%	100%

Učitelé odpověděli správně ve 100%.

Otázka č. 12 Četl jsi knihu (příběh) o druhé světové válce? Uveď název díla“

Odpověď:

Poznámka: mnoho dětí místo knih uvádělo počítačové hry nebo filmy.

11 let		12 let		13 let		14 let		15 let	
Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec	Dívka	Chlapec
0%	0%	13,3%	0%	10,3%	5,0%	20,0%	0%	38,5%	45,5%

Učitelé odpověděli správně ve 100%.

Znalosti dětí, které ještě neměly 2. sv. válku jako učivo, jsou minimální a svědčí o tom, jak se dnes málo o nedávných událostech našich dějin mluví, a to i přesto, že děti rok co rok slaví osvobození. Přesto měly všechny děti vždy alespoň dvě správné odpovědi.

Znalosti učitelů mě mile překvapily. Očekával jsme jejich větší zaváhání, ovšem otázkou je, jestli právě oni by neměli být v takovýchto vědomostech bezchybní. Vědět, kdy přesně začala a skončila 2. sv. válka nebo kdo byl R. Heydrich, to by opravdu měli! Neznalosti se pak vyskytovaly hlavně u mladších kantorů. Mohlo by být zajímavé tento průzkum provést u posluchačů vysokých škol.